ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336.648 (575.3) *Бо ҳуқуқи дастнавис*

ДАВЛАТОВ НАВРӮЗ АМИРШОЕВИЧ

РОҲҲОИ ТАЪМИНИ СУБЪЕКТҲОИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ БО ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИЮ ҚАРЗӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ
аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Душанбе - 2022

Диссертатсия дар кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт,** доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Мирсаидов Аврор Бобоевич,** доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини директор оид ба корҳои илм ва таълими Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Махшулов Саидхуҷа Ҷумъаевич, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шоҳтемур

Ҳимояи диссертатсия дар маҷлиси Шурои диссертатсионии 6D.КОА-003 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон санаи «29» декабри соли 2022, соати 14^{00} баргузор мегардад. Суроға: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Буни Ҳисорак, Шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7 ауд. 102, e-mail: ds_6d.koa-003@mail.ru, телефони котиби илмӣ: (+992) 900171759

Бо диссертатсия дар Китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва тавассути сомонаи: www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» _________ 2022 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии Шӯрои диссертатсионӣ, доктори илмҳои иқисодӣ, дотсент **Қурбонов А.К.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Мушкилоти истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ ҳамчун омили таъсирбахши рушди иқтисодиёти миллӣ, тағйироти сохтории он ва баланд бардоштани сатҳи самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Самаранок истифода бурдани захираҳои ҷалбгардида таҳлили амиқи илмӣ ва омӯзиши усулҳои муосири татбиқро ба худ талаб менамояд. Аксари барномаҳои дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ дар Тоҷикистон дар шакли лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ, ё ин ки шартномаҳои қарзӣ ба субъектҳои кишоварзӣ пешниҳод мегарданд. Қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ ҳамчун як омили ҳавасмандгардонии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо баромад мекунад.

Дар солҳои охир дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ ба қарздиҳии субъектҳои соҳаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар марҳилаи ташаккулёбии он таваҷҷуҳи бештар зоҳир карда мешавад. Қариб дар ҳамаи кишварҳо қоидаҳои махсуси қарздиҳӣ ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ вуҷуд доранд ва низомҳои қарздиҳӣ асосан ба муассисаҳои махсуси молиявию қарзии давлатӣ такя мекунанд.

Таҷрибаи дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ дар кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки новобаста ба сатҳи рушди иқтисодӣ ба бахшҳои гуногуни соҳаи кишоварзӣ кӯмакҳои молиявии ҳаҷман калони давлатӣ расонида мешавад. Ҳадафи ниҳоии онҳо таъмини аҳолӣ бо маҳсулоти хушсифати кишоварзии нархаш қобили қабул ва то ҳадди имкон фароҳамсозии шароитҳо барои таъмини сатҳи даромаднокии мӯътадили истеҳсолӣ мебошад. Деҳқонон, иҷорагирон ва умуман субъектҳои соҳаи кишоварзӣ дар бисёр риштаҳои иқтисодӣ ба муассисаҳои давлатӣ алоқамандии зич доранд ва ин муносибатҳо мунтазам такмил меёбанд. Ҳеҷ кас ҳеҷ гоҳ чунин қарорҳоеро, ки деҳқонро фавран дар вазъияти номусоид гузорад, қабул намекунад. Албатта, ин ба он хоҷагиҳое, ки самаранокии паст доранд, дахл надорад.

Зарурати дастгирии субъектҳои кишоварзӣ дар сатҳи минтақавӣ ва маҳаллӣ аён аст, аммо бинобар номукаммалии чорабиниҳо дар сатҳи минтақавӣ оид ба дастгирии соҳаи кишоварзӣ дар пояи зуҳуроти фасод, муқаррар кардани монеаҳо дар низоми воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ, ҳимояи бозори дохилӣ (протексионизм) ба нафъи истеҳсолкунандагони кишоварзии алоҳидаю ба зиёни дигарон мушоҳида мешавад. Доир ба масоили дастгирии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ аз 21 декабри соли 2021 қайд намуданд, ки « ... бо мақсади дастгирӣ дар шароити тағйирёбии иқлим ва офатҳои табиӣ, бахусус, хушксолӣ ва обхезӣ, паҳншавии бемории КОВИД–19 дар ду соли охир ва пешгирӣ кардани таъсири манфии онҳо кишоварзони мамлакат дар соли 2021 аз пардохти андоз аз истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ, яъне андози ягона озод карда

мешаванд»[1]. Албатта, дастгирии мазкур то як андозае ба сатҳи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ таъсири мусбӣ расонид, лекин он баъзе муаммоҳои дигарро низ ба миён овард, ки муҳимтарини онҳо дар мавзуи рисолаи мазкур қарор гирифтаанд.

Дар бобати сабабҳои самаранокии пасти дастгирии қарзӣ ва молиявӣ қайд намудан лозим аст, ки эҳтиёҷоти субъектҳои кишоварзӣ ба захираҳои молиявию қарзӣ масъалаи мубрам ба ҳисоб меравад, чунки бидуни ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ ба рушди устувори истеҳсолоти кишоварзӣ дар кишвар ноил гардидан ғайриимкон мебошад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Ба омӯзиши масъалаи ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ ба соҳаи кишоварзӣ таҳқиқотҳои олимони хориҷӣ - Дорнбуш Р., Кейнс Ҷ.М., Маркс К., Рикардо Д., Самуэлсон П., Сей Ж.Б., Смит А., Фишер С., Шарп У., Шмалензи Р. ва дигарон, олимони ватанӣ - Давлатзода Қ.Қ., Зиёев З.М., Қаюмов Н.К., Қодирзода Д.Б., Пириев Д.С., Раҳимзода Ш.М., Раҳимов Р.К., Саидмуродов Л.Х., Солеҳзода А.А., Хушвахтзода Қ.Х., Шарипов Б.М. ва дигарон бахшида шудаанд.

Хусусиятҳои хоси истифодаи захираҳои молиявию қарзии соҳаи кишоварзӣ дар корҳои илмии олимони хориҷӣ - Адамов Н.А., Акназарова Р.К., Арихов А., Басалаев Е.Б., Злочевский А.Л., Калучина З.И., Ковалев Е., Николаев С.И., Павлова Г., Рау В.В., Торопов Д., Ушачева И.Г. ва дигарон, олимони ватанӣ - Иброҳимзода И.Р., Қудратов Р.Р., Раҳимзода Ш.М., Раҳимов Р.К., Раҷабов К.Р., Умаров Х.У. ва дигарон дарҷ гардиданд.

Ба таҳқиқи роҳҳои беҳдошти вазъи соҳаи кишоварзӣ ва муҳити институтсионалии он корҳои илмии олимони хориҷӣ - Амосов А., Басалаева Е.Б., Буздалов А., Гумеров Р.О., Доржиева Д., Мухина Е., Элдиева Г.М., олимони ватанӣ - Ғаниев Т.Б., Исайнов Ҳ.Р., Қодирзода Д.Б., Низомова Т.Д., Обидов Ф.С., Одинаев Ҳ.А., Султонов З.С., Тағоев Ҷ., Уроқов Д.У., Усманова Т.Ҷ., Файзуллоев М.Қ. ва дигарон бахшида шуданд.

Дар айни ҳол, дар корҳои олимони мазкур масъалаҳои устувории таъмини молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ, вазъи муосири дастгирии молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ ва самтҳои афзалиятноки таъмини молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ илман инъикоси худро наёфтаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба самтҳои асосии таҳқиқотҳои бунёдию амалӣ, аз ҷумла самтҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, №392), «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025» (қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636), «Барномаи маҷмӯавии рушди соҳаи чорводорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии

---

[1] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» / Душанбе, 21.12.2021. - [манбаи электронӣ] – URL: http://www.president.tj/node/27417

Тоҷикистон аз 27 марти соли 2018, №160), «Барномаи бехатарии маҳсулоти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2023» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2018, №520), инчунин, бо нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар доираи мавзуи «Масъалаҳои такмили танзими молиявии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» мутобиқат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - таҳияи равишҳои методӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба беҳтар намудани таъминоти субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мутобиқи мақсади таҳқиқот вазифаҳои асосии зерин муайян ва ҳал карда шуданд:

- таҳқиқ ва шарҳи моҳияти иқтисодии воситаҳои молиявию қарзӣ дар фаъолияти такрористеҳсолии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ;
- асоснок намудани механизмҳои муосир ва принсипҳои ташаккулёбии захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ;
- арзёбии вазъи муносибатҳои муҳими молиявию қарзии таъмини эҳтиёҷоти субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон;
- муайян намудани муаммоҳои танзими давлатӣ ва дастгирии молиявӣ-қарзии бахши аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- коркарди самтҳои асосии такмили сиёсати давлатӣ дар соҳаи қарздиҳии кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳияи модели математикии ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ ва истифодаи онҳо дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот раванди бо захираҳои молиявию қарзӣ таъмин намудани субъектҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Мавзуи таҳқиқот муносибатҳои молиявӣ ва истеҳсолие мебошанд, ки дар раванди таъмини захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ ба миён меоянд.

Фарзияи таҳқиқоти илмӣ – истифодабарии самараноки захираҳои молиявию қарзӣ дар байни субъектҳои соҳаи аграрӣ барои афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣи кишвар нақши муҳим дорад. Барои таъмини самараи мусбии захираҳо таҳияи стратегия ва барномаҳои миёнамуҳлату дарозмуҳлат лозим аст, то ин ки тавассути таъсири фишангҳои молиявии давлатӣ марҳилаҳои раванди такрористеҳсоли васеъ дар субъектҳои соҳаи кишоварзӣ пурра дар амал татбиқ карда шаванд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот аз корҳои илмии олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи ташаккул ва татбиқи сиёсати муосири истифодаи захираҳои молиявӣ дар соҳаи кишоварзӣ, ҷанбаҳои бунёдии рушди муносибатҳои молиявию иқтисодӣ, инчунин натиҷаҳои таҳқиқоти монографӣ ва нашриёҳои илмӣ доир ба мавзуи таҳқиқоти диссертатсионии мазкур иборат мебошад.

Асосҳои методологии таҳқиқот аз усулҳои диалектикӣ оид ба мавзуи таҳқиқот мебошанд, ки омӯзиши пайдарпайии муносибатҳои молиявӣ ва қарзиро дар рушд ва робитаи байниҳамдигарӣ таъмин мекунанд. Дар кори илмӣ чун қоида усулҳои умумии илмӣ, аз қабили абстраксияи илмӣ, таҳлили мантиқӣ ва синтез истифода шудааст. Ба сифати усулҳои махсус равишҳои таърихӣ, систематикӣ, комплексӣ, гурӯҳӣ, моделӣ, муқоисавӣ, индексӣ, монографиявӣ ва ғайра истифода шудаанд.

Сарчашмаи маълумот аз ҷамъбасту хулосаҳои назариявӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, маводи конфронсҳои илмию амалӣ, монографияҳо ва дигар маводи дар нашрияҳои даврӣ чопшуда, захираҳои иттилоотии «Internet», коркарди маводҳои шахсӣ ва ҳисобҳои муаллиф иборат мебошанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертсионӣ дар заминаи кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар солҳои 2018-2022 гузаронида шудааст.

Навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асосноккунии ҷанбаи назариявӣ ва методологии истифодаи захираҳои молиявию қарзӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба такмили механизми дастгирии молиявию қарзии фаъолияти субъектҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон зоҳир мегардад. Натиҷаҳои муҳими таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки аз навгонии илмӣ иборатанд, инҳо мебошанд:

- дар асоси таҳлили назарияҳои мавҷуда моҳияти иқтисодии воситаҳои молиявию қарзӣ дар фаъолияти такрористеҳсолии субъектҳои кишоварзӣ таҳқиқ шуда, моҳияти дастгирии қарзӣ ва молиявӣ дар соҳаи кишоварзӣ, хусусиятҳои асосии дастгириҳои хоси молиявӣ, мисли тақсимоти маблағҳо дар асоси бозпардохт, ташкили воситаҳои молиявӣ барои муомилот ва иваз намудани пули нақд ва мониторинги фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ коркард гардиданд. Таҳлилҳо собит намуданд, ки имрӯзҳо соҳаи кишоварзӣ эҳтиёҷ ба дастгирии самарабахши молиявӣ дорад. Дар ин раванд механизмҳои иқтисодии фаъол ва инфрасохтори молиявию қарзии истеҳсолоти кишоварзӣ ва муайян кардани имкониятҳои дастгирии молиявиро дар навсозии соҳаи кишоварзӣ пурра ва дуруст тавсиф мекунанд.
- механизмҳои муосир ва принсипҳои ташаккулёбии низоми молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ коркард гардида, муттаҳидии унсурҳои мавҷудаи дастгирии қарзӣ ва молиявии сохторҳои муҳими иқтисодиёти миллӣ ба таври пайдарҳамӣ, фишангҳои маъмурӣ ва бозорӣ ба иштирокчиёни раванди сармоягузорӣ пешниҳод гардидаанд. Дар ин ҷода амиқ карда шуд, ки муҳтавои дуруст дар бораи принсипҳо ва механизми татбиқи раванди қарздиҳии самарабахш ба субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бе омӯзиши эҷодии нуқтаи назари

классикӣ роҷеъ ба қарз, ки ба низоми бонкдории муосир асос меёбад, амри муҳол аст.

- тавассути таҳлили нишондиҳандаҳои маҷмӯӣ (макроиқтисодӣ) ва соҳавӣ ҳолати таъмини субъектҳои кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ ва сатҳи истифодабарии онҳо баҳогузорӣ карда шуда, натиҷаҳои мусбию манфии он дар раванди дастгирии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ошкор карда шуданд; Яке аз ин раванди дастгирии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ин дуруст истифода шудани захираҳои молиявию қарзӣ мебошад. Аз ин рӯ, дар таҳқиқотҳо нишон дода шудааст, ки дар рушди истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ захираҳои молиявию қарзӣ ҳамчун фишанги молиявӣ ба афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ таъсири мусбӣ мерасонад.

- муаммоҳои танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва таҳқиқ гардида, зарурияти татбиқи фишангҳои махсусуи молиявӣ дар раванди танзими давлатии соҳаи кишоварзӣ ва муносибатҳои байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ бо мақсади ҳалли муаммоҳо дар чаҳорчӯбаи принсипи бозорӣ асоснок карда шудааст. Дар ин самт нақши давлат ҳамчун субъекти идоракунӣ дар амри ба таври возеҳ муқаррар кардани ваколатҳо, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои мақомоти дахлдори иҷроия ва иқтисодӣ муҳим арзёбӣ мегардад;

- самтҳои асосии сиёсати давлатии қарзи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пояи таҳияи консепсияи илмии ташкили муносибатҳои қарзӣ, муқаррар намудани мақсадҳо дар соҳаи қарздиҳии кишоварзӣ ва чораҳои амалии татбиқи онҳо коркард шудаанд. Воситаҳои аз ҳама самарабахши татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи рушди институтсионалии низоми қарздиҳӣ ва молиявии эҳтиёҷоти корхонаҳои кишоварзӣ ва аҳолии деҳоти Тоҷикистон барномаҳои ҷумҳуриявӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ оид ба рушди соҳаи кишоварзӣ ва дастгирии аҳолии деҳот мебошанд;

- модели математикии рушди захираҳои молиявию қарзӣ ва истифодабарии онҳо дар соҳаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таҳия карда шуд, ки тибқи он ҳаҷми истифодабарии маблағгузориҳои буҷети давлатӣ дар соҳаи кишоварзӣ 1257,73 млн. сомонӣ, бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо ба 8494,1 млн. сомонӣ ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба 52511,85 млн. сомонӣ баробар мегардад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- равиши муосири моҳияти иқтисодии воситаҳои молиявию қарзӣ, дастгирии қарзӣ ва молиявӣ, хусусиятҳои асосии дастгириҳои хоси молиявӣ дар байни субъектҳои кишоварзӣ.

- механизми муосир ва принсипҳои ташаккулёбии истифодаи захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ;

- вазъи ҳозира ва тамоюлҳои муҳими рушди захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон;

- муаммоҳои такмили механизми танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- такмили сиёсати қарздиҳии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатии қарзи кишоварзӣ аз ҷониби ниҳодҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар амиқ намудани методологияи иқтисодӣ-молиявӣ ва таҳлили институтсионалии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ, муайянсозии ҷанбаҳои муҳими танзими истифодаи захираҳои молиявию қарзӣ ва таҳияи консепсияи рушди устувори он инъикос меёбад. Хулоса ва пешниҳодҳои бадастомада доираи таҳқиқоти мавҷударо дар соҳаи истифодаи захираҳои молиявию қарзии бахши кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ намуда, метавонанд ба пояи низоми мӯътадили фаъолияти корхонаҳои саноатӣ бо мақсади таъмини рушди самараноки иқтисоди миллӣ ворид карда шаванд.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз коркарди тавсияҳои мушаххас оид ба такомули усулҳо ва муайяннамоии роҳҳои баландбардории самаранокии истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ иборат аст.

Татбиқи чораҳои пешниҳодгардида оид ба истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ имкон фароҳам меорад, ки механизми самаранок идоракунии раванди ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ, фоида, дороиҳо ва уҳдадориҳо, бозоргирӣ ва хавфҳо пайваста ба такмили низоми истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ мусоидат хоҳад кард.

Хулосаҳои асосии назариявӣ ва амалии диссертатсия метавонанд дар фаъолияти ташкилотҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва амалии бахши истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода карда шаванд. Паҳлӯҳои алоҳидаи диссертатсия метавонанд ҳангоми таълимдиҳии фанҳои дарсии «Пул, қарз, бонк», «Асосҳои сиёсати молиявию қарзӣ», «Сармоягузорӣ», «Иқтисоди миллӣ» ва «Молия ва қарз» мавриди истифода қарор гиранд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо озмоишҳо, саҳеҳии маълумотҳо, ҳаҷми кофии маводи таҳқиқот, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва мақолаҳо собит карда шудааст. Хулосаву тавсияҳо ба таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқотҳои назариявӣ ва амалӣ асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқот мутобиқ ба Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шудааст. Объект, мавзуи таҳқиқот ва навгониҳои диссертатсия ба Шиносномаи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз, банди 9.1 - Назария, методология, консепсияҳо ва базаи усули (принсипҳои) асосии қарзӣ ҳамчун ҷанбаҳои падидаи системаи қарзӣ; 9.3 – Инкишофи зерсохтори муносибатҳои муосири қарзӣ, шаклҳо ва методҳои пешниҳоди қарз; 9.4 - Амсиласозии системаи қарзӣ ва механизми қарзӣ; 10.3 - Проблемаҳои таъмини ҳамоҳангии пулию қарзӣ, макросиёсат ва микроравиш нисбат ба рушди системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошанд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи давраҳои иҷроиши нақшаи кори илмӣ, таҳияи мавзуъ, асосноккунӣ ва

мубрамияти он, мақсадҳои гузошташуда ва иҷрои вазифаҳо аз ҷониби муаллиф ба анҷом расонида шудаанд. Дар раванди таҳқиқот муаллиф раванди истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзиро омӯхта, роҳҳои баландбардории самаранок истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзиро коркард ва самтҳои афзалиятноки онро дар кишвар таҳия намудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Хулоса ва натиҷаҳои рисолаи мазкур ба Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон (№2/и-2824 аз 12.10.2022), Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (№21-04 аз 10.03.2022) барои истифода пешниҳод шуда, санад оид ба татбиқи пахлуҳои он мавҷуд аст.

Муқаррарот ва натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз тарафи муаллиф дар конференсияҳо ва семинарҳои ҷумҳуриявию байналмиллалӣ, семинару конфронсҳо дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (солҳои 2018-2022) муҳокима шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Муқаррароту натиҷаҳои асосии диссертатсия дар 15 мақолаҳои илмии муаллиф, аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаву нашрияҳои мансуб ба номгӯйи маҷаллаву нашрияҳои тақризшаванда ва тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд. Ҳаҷми умумии корҳои илмии чопгардида оид ба мавзуи диссертатсия 6,2 ч.ч.-ро ташкил медиҳад.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст. Диссертатсия дар ҳаҷми 179 саҳифаи матни компютерӣ баён гардида, 15 ҷадвал, 15 расм ва феҳристи адабиёти истифодашудаи иборат аз 200 маъхазро дар бар мегирад.

ТАВСИФИ БОБҲО ВА ЗЕРБОБҲОИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳамияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ, дараҷаи омӯзиши он аз нуқтаи назари илмӣ ва амалӣ баррасӣ гардида, ҳадаф, вазифаҳо, мавзуъ ва объекти таҳқиқот муайян шуда, инчунин, навгонии илмӣ ва аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ асоснок шудаанд.

Дар боби аввал - «Асосҳои назариявии ташкили таъмини воситаҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ» таҳқиқи назарияҳои муосири воситаҳои молиявию қарзӣ дар раванди такрористеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, механизм ва принсипҳои танзими низоми дастгирии молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ ва таҷрибаи давлатҳои хориҷа оид ба истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар бахши кишоварзӣ баррасӣ шудаанд.

Дар боби дуюм - «Вазъи муосири таъмини захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» вазъи ҳозираи таъмини захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ ва натиҷаҳои он дар рушди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии Тоҷикистон, муаммоҳои танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрӣ дар шароити муосир ва хусусиятҳои истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ аз ҷониби субъектҳои бахши кишоварзӣ таҳлил гардидаанд.

Дар боби сеюм - «Самтҳои афзалиятноки таъмини захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон» самтҳои асосии сиёсати давлатии қарзи кишоварзӣ, механизми мукаммалгардонии таъмини институтсионалии молиявию қарзии корхонаҳои кишоварзӣ, модели рушди захираҳои молиявию қарзӣ ва истифодабарии онҳо дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 муайян ва пешниҳод гардидаанд.

Дар хулосаи диссертатсия оид ба масъалаҳои дар оянда зиёд кардани истифодаи оқилонаи захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ оварда шуда, роҳҳои дар амалия дар шароити иқтисоди бозорӣ татбиқ намудани онҳо баён карда шудаанд.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Барои таъмини рушди устувор ва фаъолияти мунтазами субъектҳои кишоварзӣ дар рушди иқтисодиёти аграрӣ муносибати мунтазам ба раванди қарздиҳӣ ва дастгирии молиявӣ зарур аст. Ҳамасола аҳамияти афзояндаи ҷузъи молиявӣ дар фаъолияти азнавистеҳсолии истеҳсолкунандагони кишоварзӣ аз он иборат аст, ки раванди доимии ҷалби воситаҳои молиявӣ барои маблағгузории эҳтиёҷоти кишоварзӣ талаб карда мешавад. Дар шароити бозор дахолати давлат дар тақсими захираҳои моддӣ ва молиявӣ маҳдуд аст, субъектҳои кишоварзӣ маҷбуранд, ки захираҳои моддӣ ва молиявиро мустақилона ҷустуҷӯ кунанд. Илова бар ин, ташаккули иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ аз ҳолати рушди зербахши кишоварзӣ, ки дар он таъсис ёфтааст ва ба минтақае, ки онҳо фаъолият мекунанд, вобаста аст.

Таъминоти қарзӣ ва молиявӣ барои эҳтиёҷоти рушди инноватсионии субъектҳои кишоварзӣ доираи васеи хизматрасониҳо, аз ҷумла пешниҳоди қарзҳои бонкӣ, тақсимоти қарзҳои буҷавӣ, сармоягузорӣ, барориши коғазҳои қиматнок, инчунин лизинг, факторинг, франчайзинг ва дигар амалиётҳоро дар бар мегирад.

Ҳангоми маблағгузории давлатӣ барои кишварҳои пасошӯравӣ ва минтақаҳои пасмонда чунин як манбаи қавии маблағгузорӣ барои субъектҳои хоҷагидорӣ, ба монанди пасандозҳои аҳолӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ, ки дар даромади миллии кишвар ташаккул ёфтааст, хеле муҳим аст. Кишварҳои дорои сатҳи баланди пасандозҳо метавонанд аз чор як ҳиссаи даромади миллиро барои сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ сарф кунанд, дар ҳоле ки одатан аз панҷ як ҳиссаи он сарф карда мешавад. Аммо афзоиши ҳиссаи амонатгузорӣ метавонад ба кам шудани ҳиссаи истеъмол оварда расонад, аз ин рӯ, аксуламали иҷтимоӣ ба чунин амалиётҳои ҳукумат аз ҷониби ҷомеа ва доираҳои соҳибкорӣ аксар вақт номусоид аст. Аз ин рӯ, роҳи беҳтарини таҳкими имкониятҳои сармоягузории давлат ин таъмин намудани афзоиши мунтазами даромади миллӣ мебошад, ки аз ҳисоби худи сармоягузорон ба раванди сармоягузории навсозии бахши аграрии иқтисодиёт равона карда мешавад.

Зимни таҳқиқот муайян гардид, ки захираҳои молиявию қарзӣ бозори муайяни худро таъсис медиҳанд. Бозори манбаъҳои қарзӣ ва молиявии маблағгузорӣ дар пояи таъсири пешрафти илмӣ ва техникӣ, шаклҳои прогрессивии ташкили истеҳсолот ва рушди иҷтимоӣ, инчунин ташаббуси

шахсӣ ва рақобат, имкон дорад, ба рушди мӯътадили кишоварзии ҳар кишвари дорои захираҳои рушди босамари иқтисодӣ ва расидан ба сатҳи зарурии некӯаҳволии иҷтимоӣ мусоидат намояд. Ҳамзамон, бозори захираҳои қарзӣ ва молиявӣ бояд ҳамчун маҷмӯи намудҳои гуногуни захираҳои сармоягузории шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин захираҳое, ки дар ҳолати доимии тақсим ё тақсимоти доимӣ таҳти таъсири таносуби талабот ва таклифот ба ин захираҳо аз ҷониби субъектҳои хоҷагидорӣ қарор доранд, баррасӣ карда шаванд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки дар сохтори воситаҳои қарзӣ ва молиявӣ, ки фаъолияти субъектҳои соҳибкориро дастгирӣ мекунанд, захираҳои карзӣ мавқеи марказиро доро буда, дар марҳилаи ташаккули корхонаҳои тиҷоратӣ дар соҳаи кишоварзӣ бештар дастрас мебошанд. Бо мақсади иҷрои вазифаи азнавтақсимкунӣ давлат дар ин раванд қарзро барои танзими таносуби истеҳсолот ва идоракунии сармояи умумии пул фаъолона истифода мебарад. Ин ҳангоми азнавтақсимкунии сармояи қарзӣ байни бахшҳо бо назардошти нишондиҳандаҳои бозор ва мувофиқи эҳтиёҷоти рушди иқтисодиёти миллӣ зуҳур меёбад. Табиати иқтисодии қарз дар доир аи субъектҳои соҳаи кишоварзӣ ҳамчун шакли сармояи қарзӣ вазифаи навоваронаеро иҷро менамояд, ки рушди нерӯҳои истеҳсолии соҳаи кишоварзиро ҳавасманд намуда, раванди ташаккули манбаъҳои сармояро барои вусъати миқёси такрористеҳсол дар асоси дастовардҳои пешрафти илмӣ ва техникӣ суръат мебахшад.

Таҳлил нишон дод, ки рушди низоми дастгирии қарзӣ ва молиявии субъектҳои кишовазӣ бо механизми ташкили дастгирии қарзӣ ва молиявӣ зич алоқаманд аст. Рушди иқтисодии ҳамагуна кишварҳо таносуби оқилонаи корхонаҳои калон, миёна ва хурдро дар бар мегирад. Яке аз унсурҳои механизми бозорӣ ин тиҷорати хурд дар соҳаи кишоварзӣ аст. Ин раванд дар шароите, ки дар доираи онҳо истеҳсолоти кишоварзӣ фаъолият мекунад, нақши назаррас дорад. Бо назардошти он, ки ҳама гуна дастгириҳои молиявии истеҳсолот аз сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ ва гардон оғоз мешавад, механизми иқтисодии танзими такрористеҳсол бояд чораҳоеро фаро гирад, ки муносибатҳо ва равандҳои истеъмоли захираҳо ва сармоягузорӣ барои такрористеҳсол рушд кунанд. Мафҳуми «такрористеҳсол» ин такрори раванди истеҳсолӣ ва ба ин васила ҷамъоварии арзишҳои моддӣ ва молиявӣ нест.

Вазифаи асосии ҷамъшавии истеҳсолот афзоиш ва навсозии воситаҳои истеҳсолот мебошад. Бо ин васила раванди такрористеҳсолкунӣ таъмин карда шуда, дар давоми он эҳтиёҷоти аҳолии кишвар қонеъ карда мешаванд. Аз ин рӯ, раванди дастгирии молиявӣ пурра ба таъмини раванди муттасили истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва эҷоди маҳсулоти истеъмолкардаи ҷомеа нигаронида шудааст.

Механизми танзимкунандаи дастгирии молиявӣ ва қарзии субъектҳои хоҷагидорӣ маҷмӯи чораҳои мушаххаси меъёрӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ташкилӣ мебошад, ки ба таъмини захираҳои молиявӣ ва қарзӣ, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ ва ба эҳтиёҷоту захираҳои молиявию қарзии субъектҳои хоҷагидорӣ нигаронида шуда, манфиатҳои ҳам муассисаҳои молиявию қарзӣ ва ҳам субъектҳои соҳибкориро ҳифз менамояд. Механизми мазкур новобаста аз шароит, сатҳи рушд, хусусиятҳои ҷуғрофии қаламрав, ба принсипҳои самаранокии тадбирҳо, тафовути дақиқ вобаста ба ҳайати иштирокчиёни барномаҳои гуногун, чандирӣ

ва гуногунии воситаҳои истифодашаванда, такя ба нақши ҳукуматҳои маҳаллӣ, бонкҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои молиявии махсус, дурнамо ва ё таъсир ба пешравиҳои минбаъдаи раванди илмию техникӣ тавассути ташаккул ва рушди нерӯи зеҳнӣ ва технологияҳои муосир асос ёфтааст (ниг. ба расми 1).

Расми 1. - Механизми танзими дастгирии молиявию қарзии соҳаи кишоварзӣ*
***Сарчашма**: *таҳияи муаллиф.*

Дар диссертатсия қайд гардидаст, ки талабот ба қарзҳои кишоварзӣ дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ хеле баланд аст ва ин имкон медиҳад, ки фоизи қарз барои қарзи ипотека тақрибан 10% нигоҳ дошта шавад. Ҳамзамон, ба бозори сармоягузорӣ рақобати шадид хос мебошад, ки ба зиёд шудани мӯҳлати қарз оварда мерасонад. Дар навбати худ, ташкилотҳои қарзӣ барои истифодабарии маблағҳои қарзӣ шароити сахттарро муқаррар мекунанд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ бонкҳои тиҷоратӣ қисми зиёди захираҳои худро ба воситаи пешниҳоди қарз байни субъектони иқтисодӣ тақсим мекунанд. Ҳаҷми гардиши маблағгузориҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соли 2021 ба 60 405,89 млн. долл. ИМА баробар гардид. Аз ин нишондиҳанда 15 339,19 млн. долл. ИМА (25,4%) ба Узбекистон, 42 851 млн. долл. ИМА (70,94%) ба Қазоқистон, 2138,2 млн. долл. ИМА (3,53%) ба Қирғизистон ва 77,1 млн. долл. ИМА (0,13%) ба Тоҷикистон рост меояд (ниг. ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. - Маблағгузориҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар солҳои 2017-2021, млн. долл. ИМА*

Номи давлатҳо		2017	2018	2019	2020	2021	2021/2017 (+/-, %)
Узбекистон	**I**	6 100,99	12 918,35	14 805,31	12 141,69	15 339,19	**+ 151,4**
	II	1 655,59	2 208,09	1 477,95	1 791,77	1 949,98	**+ 17,8**
Қазоқистон	**I**	38 231	34 075	36 371	34 758	42 851	**+ 12,1**
	II	2 092	1 275	667	557	788	**- 62,3**
Қирғизистон	**I**	1565,6	1821,5	2091,0	1958,2	2138,2	**+ 36,6**
	II	324	355	371	390	417	**+ 28,9**
Тоҷикистон	**I**	783,9	710,6	791,2	787,9	77,1**	**- 90,2**
	II	94,4	81,7	15,9	67,6	6,5**	**- 93,2**
Ҳамаи қарзҳои бонкӣ	**I**	**46681,64**	**49525,84**	**54058,41**	**49645,90**	**60405,89**	**+ 29,4**
	II	**4 165,71**	**3 919,21**	**2 531,34**	**2 806,44**	**3 161,54**	**- 24,1**
Замима: I – ҳамагӣ; **II** – аз ҷумла, кишоварзӣ.							

***Сарчашма:** Сомонаи расмии Бонки марказии Узбекистон: https://cbu.uz/ru/statistics/; Сомонаи расмии Бонки миллии Қазоқистон: https://www.nationalbank.kz/ru/page/statistika; Сомонаи расмии Бонки миллии Ҷумҳурии Қиғизистон: https://www.nbkr.kg/index.jsp?lang=RUS; Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: https://www.nbt.tj/tj/statistics/statisticalbulletin.php.

****Эзоҳ:** Маълумоти омории Тоҷикистон дар соли 2021 омори 9 моҳа мебошад.

Аз таҳлили ҷадвали 1 бармеояд, ки дар соли 2021 дар Осиёи Марказӣ аз 60405,89 млн. долл. ИМА қарзҳои пешниҳодшуда, танҳо 3 161,54 млн. долл. ИМА (5,2%) ба соҳаи кишоварзӣ равона шудааст. Аз ҳиссагузории мазкур дар Узбекистон 3,2%, Қазоқистон 1,8%, Қирғизистон 19,5% ва Тоҷикистон 8,4%-и қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ рост омадааст. Тамоюли рушди маблағгузориҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, дар умум, рӯ ба таназзул аст. Масалан, ҳаҷми қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар соли 2021 нисбати соли 2017 24,1% кам шуда истодааст. Таъсири ҷиддиро дар нишондиҳандаҳои тамоюли пешниҳоди қарз ба соҳаи кишоварзӣ дар байни ин давлатҳо Қазоқистон ва Тоҷикистон гузошта истодаанд. Аз натиҷаи ин таҳлилҳо бармеояд, ки таваҷҷуҳи низоми бонкӣ ба рушди соҳаи кишоварзӣ дар ин ду давлат кам ба назар мерасад. Коҳиши ҳаҷми қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар динамикаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии давлатҳои Осиёи Марказӣ инъикос мегардад.

Аз рӯйи тамоюли рушди захираҳои молиявии бонкҳо ва сарфи онҳо дар соҳаи кишоварзӣ истифодабарии таҷрибаи Узбекистон ва Қазоқистон барои Тоҷикистон самараи бештар дода метавонад, чунки механизми дастгирии молиявии соҳаи кишоварзии ин ду давлат ба афзалиятҳои рушди ин соҳа ва зарурияти таъмини амнияти озуқаворӣ бештар такя мекунад.

Дар диссертатсия таъкид шудааст, ки соҳаи кишоварзӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи назаррасро ишғол мекунад ва ин тамоюл дарояндаи наздик низ идома хоҳад ёфт. Нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳаи кишоварзии Тоҷикистон дар ҷадвали зер оварда шудааст (ниг. ба ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. – Динамикаи нишондиҳандаҳои рушди макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2020*

Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/13 (+/-, %)
ММД, млн. сомонӣ	40525,5	45606,6	50977,8	54790,3	64434,3	71059,2	79109,8	82543,0	**203,7** (+103,7)
ММД ба сари аҳолӣ, сомонӣ	5019,1	5523,7	6031,7	6336,3	7291,4	7870,2	8580,1	8788,9	**175,1** (+75,1)
Кишоварзӣ, млн. сомонӣ	25619,6	26772,3	27628,9	29053,9	31029,6	32257,2	34558,7	37616,6	**146,8** (+46,8)
- *растанипарварӣ, млн. сомонӣ*	19465,5	19849,0	20203,6	21223,9	22761,1	23546,4	25355,7	27447,3	**141,0** (+41,0)
- *чорвопарварӣ, млн. сомонӣ*	6154,1	6923,4	7425,3	7830,0	8268,5	8710,8	9203,0	10169,3	**165,2** (+65,2)
Индекси маҳсулоти умумии Кишоварзӣ, %	107,6	104,5	103,2	105,2	106,8	104,0	107,1	108,8	**+ 1,2**
Шумораи хоҷагиҳои давлатии кишоварзӣ, адад	372	314	183	132	129	147	148	159	**42,7** (-57,3)
Шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ, адад	87594	108035	123379	145107	164631	172668	171975	179005	**204,4** (+104,4)
Замини кишти зироатҳои кишоварзӣ (дар тамоми категорияҳои хоҷагӣ), ҳаз. гектар	864,9	828,4	830,6	837,3	837,2	826,7	847,0	856,7	**99,1** (-0,9)
Қарзҳои бонкҳо аз рӯйи соҳаҳо, млн. сомонӣ	6 155,3	7 888,9	9 350,0	8 230,1	6 913,0	6 700,7	7 664,7	8 903,7	**144,7** (+44,7)
- ба соҳаи кишоварзӣ, млн. сомонӣ	931,7	945,1	1 003,1	1 036,8	832,4	770,8	154,3	764,4	**82,0** (-18)
Гардиши савдои хориҷӣ, млн. доллари ИМА	4988,8	5274,7	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	**91,4** (-8,6)
- *содирот, млн. доллари ИМА*	943,4	977,3	890,6	898,7	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	**149,1** (+49,1)
- *воридот, млн. доллари ИМА*	4045,4	4297,4	3435,6	3031,2	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	**77,9** (-22,1)

***Сарчашма:** Маҷмӯаи омори Тоҷикистон: 30 - Соли истиқлолияти давлатӣ, 2021. С. 19, 339, 435, 436. Бюллетени омори бонкӣ. – Душанбе, 2018. - №12 (281). - С.42. Бюллетени омори бонкӣ. – Душанбе, 2019. - №12 (293). - С.45. Бюллетени омори бонкӣ. – Душанбе, 2020. - №12 (305). - С.41.

Таҳлили нишондиҳандаҳои ҷадвали 2 нишон доданд, ки дар сохтори ММД ҳиссаи истеҳсоли молҳо дар соли 2020 нисбат ба соли 2013 2 маротиба афзоиш ёфтааст, ки ин асосан аз ҳисоби афзоиши истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, кишоварзӣ ва содироти молу маҳсулот ба вуқӯъ пайваст. Ҳамзамон, афзоиши ҳиссаи соҳаи саноат дар соли 2020 нисбати соли 2013 ба андозаи 310,4 банди фоизӣ ва ҳиссаи кишоварзӣ - 146,8 банди фоизӣ ба назар мерасад.

Дар соли 2020 суръати рушди гардиши савдои хориҷӣ нисбат ба соли 2013 8,6 банди фоизӣ кам, аз ҷумла ҳаҷми содирот 49,1 банди фоизӣ зиёд гардида, ҳаҷми воридоти мол 22,1 банди фоизӣ коҳиш ёфтааст. Сабаби коҳишёбии ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ, хусусан воридоти мол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъсири вируси COVID-19 мебошад, ки дар ин давра аксарияти давлатҳои ҷаҳон кӯшиш намуданд, ки нисбати воридоту содирот маҳдудятҳо барои пешгири намудани вируси COVID-19 роҳандозӣ намоянд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки барои боз ҳам беҳтар намудани вазъи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз ҷониби субъектҳои кишоварзӣ дуруст истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим мебошад. Аз ин рӯ, дар рушди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ захираҳои молиявию қарзӣ нақши калидӣ дошта, он ҳамчун фишанги молиявӣ ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии субъектҳои ин соҳа таъсири мусбӣ мерасонад.

Раванди таҳлил нишон дод, ки ба низоми захираҳои молиявию қарзӣ маблағгузориҳои буҷети давлатӣ, грантҳо, ҷалби қарзҳои давлатӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ, пасандозҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо ва фондҳои суғуртавӣ шомил мебошанд. Динамикаи рушди онҳо барои солҳои 2013-2020 дар ҷадвали 3 оварда шудааст (ниг. ба ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. – Динамикаи нишондиҳандаҳои ҳаҷми захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2020*

Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/13 (+/-, %)
Маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ, млн. сомонӣ	247,8	274,1	353,4	451,1	689,4	571,5	632,4	170,7	**-31,1**
Ҷалби грантҳо, млн. сомонӣ	195,4	31,5	410,0	-	169,6	100,7	-	1150,7	**+488,9**
Қарзи давлатӣ, млн. доллари ИМА	2188,5	2095,9	2194,5	2274,1	2879,01	2924,21	2925,28	3243,72	**+48,2**
Сармоягузориҳои хориҷӣ, млн. доллари ИМА	1011,9	909,3	977,8	842,7	1100,4	644,4	607,1	428,5	**-57,7**
Бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо, млн. сомонӣ	3532,5	4062,9	5111,6	5276,9	4344,4	4107,9	4239,3	5338,1	**+51,1**
Маблағи фондҳои суғуртавӣ, млн. сомонӣ	128,6	118,1	121,3	118,2	162,1	226,1	227,2	235,0	**+82,7**

***Сарчашма:** Маҷмӯаи мори Тоҷикистон: 30 - соли Истиқлолияти давлатӣ. С. 373, 687, 690, 691. Маҷмӯаи омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. С.436-462.

Аз таҳлил ва тамоюли рушди захираҳои молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2020 аён аст, ки дар соли 2020 аз шаш нишондиҳанда танҳо дутои он (маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи

кишоварзӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ) рӯ ба таназзул аст. Масалан, маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар соли 2020 ба 170,7 млн. сомонӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ ба 428,5 млн. доллари ИМА баробар гашта, мутаносибан, -31,1% (-77,1 млн. сомонӣ) ва -57,7% (-583,4 млн. доллари ИМА) нисбати соли 2013 коҳиш ёфтаанд. Динамикаи мусбати нишондиҳандаҳои боқимонда дар ин давра ба раванди фаъолияти субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон таъсири назаррас расонидаанд.

Аз ҳаҷми ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ, аз ҷумла «*қарзи давлатӣ дар ҳаҷми 1818,4 млн. сомонӣ ва маблағҳои грантӣ* 1150,7 *млн. сомонӣ дар соли 2020 воридгашта, танҳо 403,7 млн сомонӣ маблағ дар соҳаи кишоварзӣ истифода гардидааст*»[1]. Нишондиҳандаи мазкур (11,05%) барои рушди фаъолияти субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон чандон назаррас нест. Барои боз ҳам беҳтар намудани вазъи молиявии субъектҳои кишоварзӣ ҳадди ақал аз даҳ се ҳиссаи вориди маблағҳои беруна бояд ба соҳаи кишоварзӣ равона гардад, чунки соҳаи мазкур метавонад вазъи бехатарии маҳсулоти озуқавориро дар ҳудуди ҷумҳурӣ дар сатҳи муътадил таъмин намояд.

Таҳлил нишон дод, ки маблағгузории бонкҳои тиҷоратӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ дар солҳои 2015-2020 пайваста зиёд гардидааст (ниг. ба расми 2).

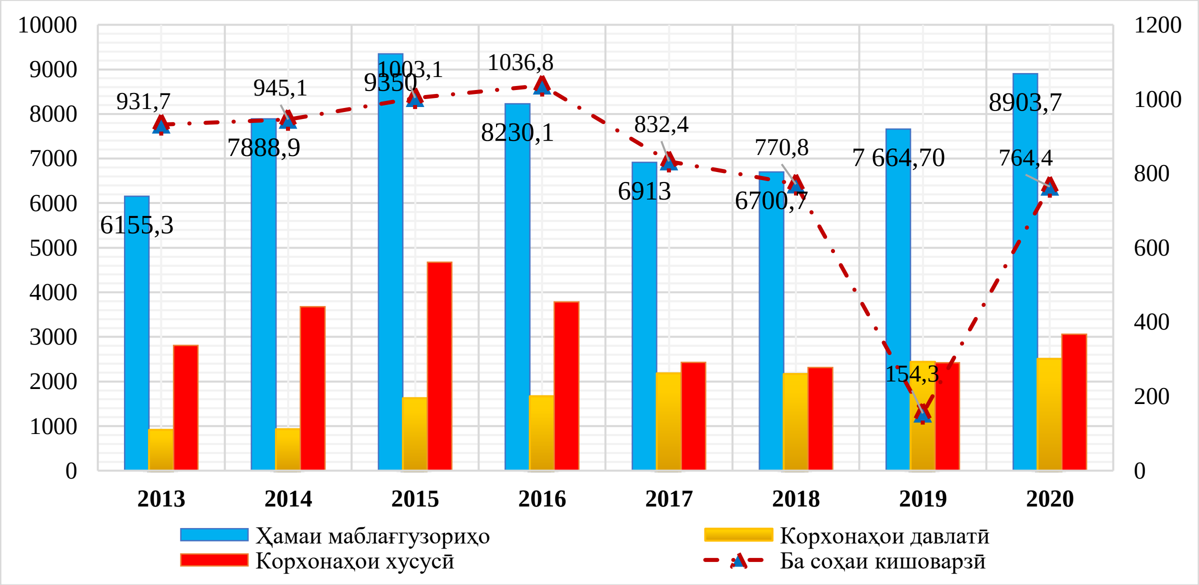

Расми 2. - Динамикаи маблағгузории бонкҳои тиҷоратӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, млн. сомонӣ*

***Сарчашма:** Бюллетени омори бонкӣ, 2018. - № 12 (281). – С.38-42. Бюллетени омори бонкӣ, 2019. - № 12 (293). – С.41-45. Бюллетени омори бонкӣ, 2020. - № 12 (305). – С.37-39.

Таҳлили тамоюли рушди маблағгузорӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ нишон дод, ки ҳаҷми умумии маблағгузориҳо дар соли 2020 (8903,7 мнл. сомонӣ) нисбат ба соли 2013 тахминан 145,0% (2748,4 млн. сомонӣ) афзудааст. Лекин, таҳлили муқоисавии нишондиҳандаи ҳамаи маблағгузориҳои соли 2020 нисбат ба соли 2015 коҳиши онро ба андозаи 4,8% нишон дод. Сабаби чунин пастравии ҳаҷми маблағгузории бонкӣ дар муфлисшавӣ ва барҳамхӯрии як қисми бонкҳои

[1] Сомонаи расмии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: http://moliya.tj/wp-content/uploads/2021/06/4-kvartali-2020.pdf

тиҷоратӣ, аз ҷумла ҶСК “Тоҷиксодиротбонк”, ҶСК “Агроинвестбонк”, ҶСП “Тоҷпромбонк” ва ҶСП “Фононбонк” зоҳир мегардад.

Дар диссертатсия аниқ карда шуд, ки сатҳи маблағгузории бонкҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ, хусусан ба соҳаи кишоварзӣ низ коҳиш ёфтааст. Ин бузургӣ аз 931,7 млн. сомонӣ (соли 2013) то ба 764,4 млн. сомонӣ (соли 2020), ё ба андозаи 18,0 % кам шудааст. Чунин тамоюли камшавии ин соҳа дар баробари муфлисшавии бонкҳои тиҷоратӣ ба суст гардидани ҳаҷми маблағгузориҳои бонкӣ ба субъектҳои кишоварзӣ, сатҳи пасти сармоягузории онҳо ва заминаи маҳдуди захираҳо низ робитаи ҷиддӣ дорад.

Дар диссертатсия қайд карда шудааст, ки дар Тоҷикистон ҳадафи стратегии сиёсат дар соҳаи қарздиҳӣ ва дастгирии молиявии субъектҳои кишоварзӣ таъсиси низоми махсуси қарздиҳии кишоварзӣ мебошад, ки хусусияти ин соҳаро дар бозори қарзӣ бояд ба назар бигирад.

Дар диссертатсия натиҷаи таъмингардии субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳогузорӣ шудааст.

Дар соли 2020 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯйи ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ба 37616,1 млн. сомонӣ баробар гардида, суръати рушди он нисбат ба соли 2013-ум 1,2 фоиз афзоиш ёфтаст (ниг. ба расми 3).

Расми 3. - Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва суръати афзоиши воқеии он дар солҳои 2013-2020*

***Сарчашма:** *Маҷмӯаи омори Тоҷикистон: 30 - Соли истиқлолияти давлатӣ, 2021. С.25, 437.*

Дар давраи мазкур дида мешавад, ки суръати рушди ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ дар шакли чандирӣ қарор дорад. Масалан, дар соли 2013 нишондиҳандаи мазкур ба 107,6 банди фоизӣ баробар гардида буд, вале дар солҳои 2014 ва 2015 он рӯ ба таназул аст. Яъне, тағйиротҳои манфӣ дар соли 2014 -3,1% ва дар соли 2015 -4,4% нисбати соли 2013 мебошанд. Сабаби инро мо дар нисбатан кам гардидани ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ (хусусан, кам гардидани ҳаҷми содироти маҳсулот) ва қисман фалаҷ гардидани як қисми бонкҳои бонуфузи ҷумҳурӣ дида метавонем.

Дар диссертатсия қайд мегардад, ки то имрӯз ҳамоҳангсозии зинаҳои гуногуни мақомоти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар дастгирии бахши

кишоварзӣ муайян ва танзим нашудааст. Зарурати дастгирии субъектҳои кишоварзӣ дар сатҳи минтақавӣ ва маҳаллӣ аён аст, аммо бинобар номукаммалии чорабиниҳо дар сатҳи минтақавӣ оид ба дастгирии соҳаи кишоварзӣ, бар асари таъсири зуҳуроти фасод, муқаррар кардани монеаҳо дар воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ, ҳифзи бозори дохила (протексионизм) нисбат ба истеҳсолкунандагони алоҳидаи кишоварзӣ бар зиёни дигарон ва ғайра мушоҳида мешавад. Ҳамаи инҳо барои таъмини рушди бозори ягонаи кишоварзӣ ва тамоми соҳаи кишоварзӣ монеаи назаррас мебошанд.

Ҳангоми танзими давлатии муносибатҳои аграрӣ дар назар доштан зарур аст, ки чорабиниҳо бояд дар пояи усулҳои танзим асоснок ва мушаххас шуда, мутобиқи стандартҳои мавҷуда таҳия гарданд.

Дар диссертатсия ошкор шудааст, ки дахолати давлат ба ин равандҳо дар соҳае, ки ба дастгирӣ ва танзими давлатӣ бештар эҳтиёҷ дорад, бояд асоснок карда шавад, зеро татбиқи бомуваффақияти ин усулҳо танзими самарабахши муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқиро талаб мекунад. Низоми танзими давлатии соҳаи кишоварзӣ дар расми 4 нишон дода шудааст (ниг. ба расми 4).

Расми 4. - Низоми танзими давлатии соҳаи кишоварзӣ*

***Сарчашма**: *таҳияи муаллиф.*

Ташаккулёбӣ ва рушди низоми танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрии иқтисодиёт қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқиро талаб мекунад, ки барои ташкили зернизоми ягонаи қонунгузории кишоварзӣ шароити мусоид фароҳам меоваранд.

Бо назардошти низоми мураккаби тадбирҳои танзимкунандаи ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва ташкилӣ, ки манфиатҳои ҳамаи иштирокчиён ва консепсияи рушди сиёсати аграрӣ ва қарзии давлатро таъмин мекунанд, рушди соҳаи сиёсати аграриро дар шакли як сохтори муайян метавон пешниҳод намуд (ниг. ба расми 5).

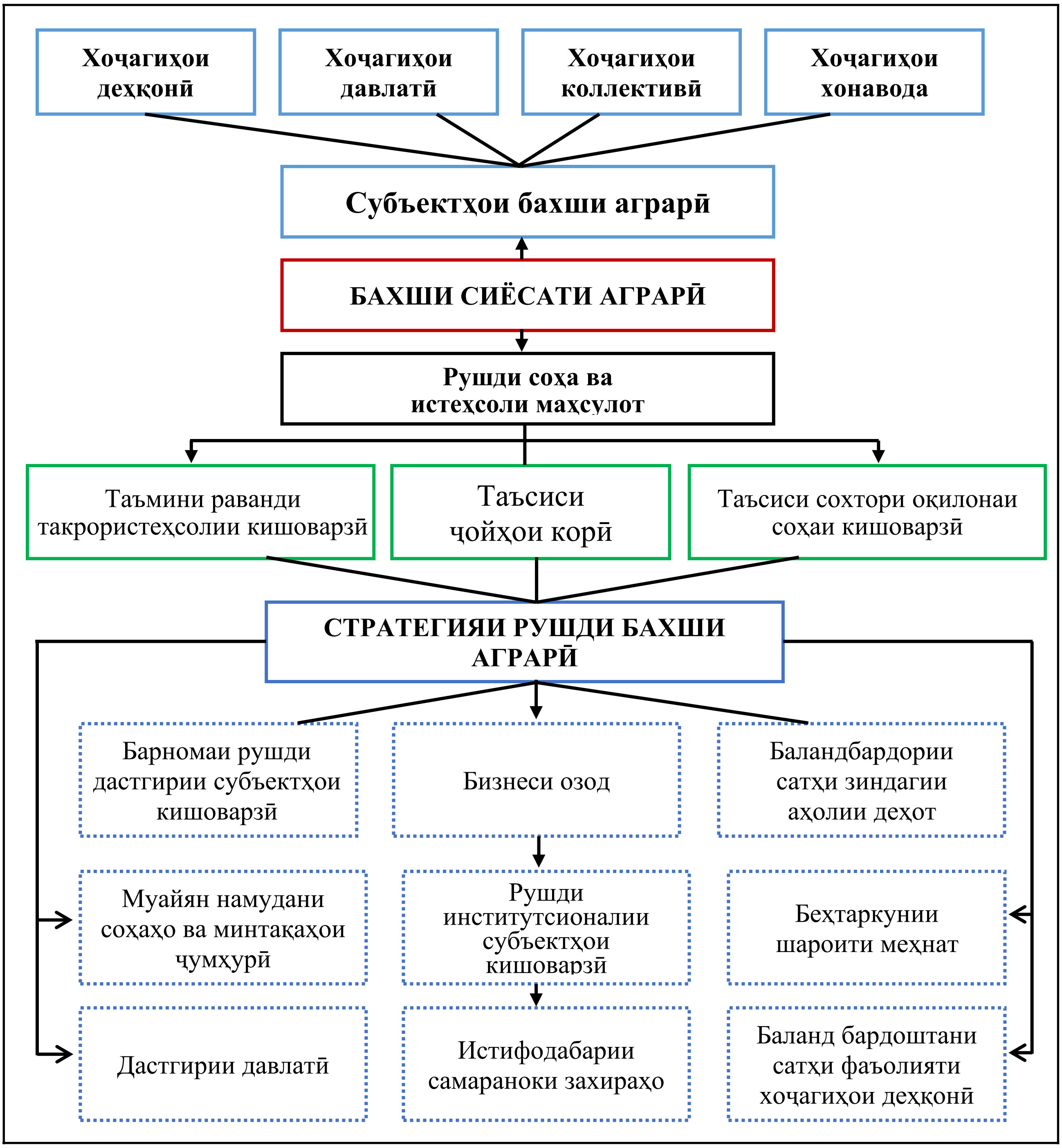

Расми 5. - Сохтори сиёсати стратегияи рушди аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон*

***Сарчашма**: *таҳияи муаллиф.*

Ҳадафи сиёсати стратегияи рушди аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намудани такрористеҳсоли пайваста дар соҳаи кишоварзӣ, ташкили ҷойҳои корӣ ва ташаккули сохтори оқилонаи кишоварзӣ мебошад.

Стратегияи рушди соҳаи кишоварзӣ аз татбиқи ин ҳадаф оғоз ёфта, аз дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ, муайян намудани афзалиятҳои соҳавӣ ва минтақавӣ, озодкунии тиҷорат ва баланд бардоштани сифати зиндагӣ дар деҳот иборат аст.

Татбиқи ин стратегия бо истифода аз фишангҳои иқтисодӣ, аз ҷумла маблағгузории буҷет, маҳсулоти афзалиятноки кишоварзӣ дар якҷоягӣ бо бонкдорӣ, қарздиҳӣ ба шаклҳои алтернативии маблағгузории субъектҳои кишоварзӣ ва рушди иттифоқҳои қарзӣ ҳамчун яке аз тадбирҳои баланд бардоштани вазъи иқтисодии соҳаи аграрӣ имконпазир аст.

Дар диссертатсия қайд мегардад, ки низоми ҳамкориҳои қарзӣ, ки метавонанд нисбатан осонтар маблағҳои озоди шахсони воқеиро ҷамъ намуда, онҳоро ба татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории фоиданоки соҳаи кишоварзӣ равона кунанд, унсури муассири механизми қарздиҳӣ ва молиявии субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон буда метавонанд. Нишондиҳандаҳои истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ дар пояи модели муосири математикӣ баҳогузорӣ гардида, дурнамои он барои давраи то соли 2030 пешниҳод мешавад (ниг. ба ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. - Истифодаи захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2010-2020, млн. сомонӣ*

Солҳо	ММД - Y	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ - X_1	Маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ - X_2	Бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо - X_3	Қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ - X_4
2010	24707,1	19994,3	92,6	1467,7	647,9
2011	30071,1	21575,3	300,3	2244,9	945,5
2012	36163,1	23815,3	235,4	2865,1	777,1
2013	40525,5	25619,6	247,8	3532,5	931,7
2014	45606,6	26772,3	274,1	4062,9	945,1
2015	50977,8	27628,9	353,4	5111,6	1003,1
2016	54790,3	29053,9	451,1	5276,9	1036,8
2017	64434,3	31029,6	689,4	4344,4	832,4
2018	71059,2	32257,2	571,5	4107,9	770,8
2019	79109,8	34558,7	632,4	4239,3	844,0
2020	82543,0	37616,6	657,2	5338,1	764,4

***Сарчашма:** Маҷмӯаи омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2015. С.418-426. Маҷмӯаи омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. С.436-462. Маҷмӯаи мори Тоҷикистон: 30 - соли Истиқлолияти давлатӣ. С. 335, 437, 690, 691. Бюллетени омори бонкӣ, 2013. - № 12 (221) – С.53. Бюллетени омори бонкӣ, 2018. - № 12 (281). – С.38-42. Бюллетени омори бонкӣ, 2019. - № 12 (293). – С.41-45. Бюллетени омори бонкӣ, 2020. - № 12 (305). – С.37-39.

Дар диссертатсия бо истифода аз маълумотҳои омори расмӣ модели регрессиявии алоқамандии ММД аз ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ

(X_1), маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_2), бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо (X_3) ва қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_4) пешниҳод шудааст.

Модели математикии мазкур матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт ном дошта, ба воситаи он натиҷаҳои муҳими пакети барномаҳои амалӣ пайдо мегардад. Натиҷаҳои бамиёномадаи матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт дар ҷадвали 5 оварда шудаанд.

Ҷадвали 5. - Матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт, млн. сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	ММД – Y	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ - X_1	Маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ - X_2	Бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо - X_3
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ (X_1)	0,991789	-	-	-
Маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_2)	0,932185	0,910567	-	-
Бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо (X_3)	0,765392	0,802655	0,691805	-
Қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_4)	-0,05231	-0,02185	-0,00376	0,465063

****Сарчашма***: *таҳияи муаллиф.*

Аз натиҷаи баҳогузории матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт дида мешавад, ки ММД ҳамчун нишондиҳандаи вобаста, танҳо бо се омил: ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ (X_1), маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_2) ва бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо (X_3) алоқамандии зич дорад, чунки қимати натиҷаи ҳар се зариби коррелятсия ба 1 наздик аст. Омили қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_4) бо ММД алоқамандии зич надорад, чунки зариби вобастагии омили қарзҳои бонкӣ аз ММД дар матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт ба -0,05231 баробар гардид.

Мушкилии дигар дар моделсозии регрессионӣ байниҳам алоқаманд будани омилҳои новобаста мебошад. Дар масъалаи гузошташуда ин ҳолат ҷой дорад, яъне ҳарду омили новобастаи X_1, X_2 ва X_3 байни ҳам алоқаманд мебошанд (R_{x1x2}=0,910; R_{x1x3}=0,803; R_{x2x3}=0,692) ва сохтани модели регрессионӣ қобили қабул набуда, парметрҳои он шарҳи ғалатро медиҳанд. Бинобар ин, алоқамандии ММД аз омилҳои X_1, X_2 ва X_3 дар алоҳидагӣ бо моделҳои регрессияи содда аниқ карда мешавад.

Омили қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзӣ (X_4) ба ягон қонунияти рушд итоат намекунад, ҳосил кардани дурнамо аз натиҷаҳои бадастомада ғайриимкон

аст. Бинобар ин, дар ҷадвали 6 нишондиҳандаи қарзҳои бонкӣ ба соҳаи кишоварзиро ҷойгир карда нашудаанд.

Натиҷаи таҳлилҳои гузаронидашуда нишон дод, ки сифати моделҳои ренгрессионии (1) ва (2) дар сатҳи хуб қарор дорад, ва онҳо барои ояндабинӣ то давраи соли 2030 истифода шудаанд (ниг. ба ҷадвали 6).

Ҷадвали 6. - Дурнамои захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, млн. сомонӣ

Солҳо	ММД (млн. сомонӣ)	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ (млн. сомонӣ)	Маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ (млн. сомонӣ)	Бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо (млн. сомонӣ)
2023	99782,4	41154,51	861,92	6337,1
2024	105664,5	42776,99	918,46	6645,2
2025	111546,5	44399,46	975,01	6953,4
2026	117428,6	46021,94	1031,55	7261,5
2027	123310,6	47644,42	1088,10	7569,7
2028	129192,6	49266,89	1144,64	7877,8
2029	135074,7	50889,37	1201,19	8185,9
2030	140956,7	52511,85	1257,73	8494,1

***Сарчашма**: *таҳияи муаллиф.*

Аз маълумотҳои ҷадвали 6 дида мешавад, ки дурнамо бо модели матритсаи зарибҳои коррелятсияи ҷуфт натиҷаи мусбӣ дорад. Бинобар ин, дурнамои дар ҷадвали охирин пешниҳодшуда некбинона арзёбӣ карда мешавад. Тибқи маълумотҳои ҷадвал дар соли 2030 ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохила ба 140956,7 млн. сомонӣ, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба 52511,85 млн. сомонӣ, маблағгузориҳои буҷети давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ ба 1257,73 млн. сомонӣ ва бақияи амонатҳои шахсони воқеӣ дар бонкҳо ба 8494,1 млн. сомонӣ баробар мегарданд, агар омилҳои ба инобат нагирифта ва тасодуфӣ бетағйир бимонанд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия:

Дар асоси омӯзиши роҳҳои таъмини субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзии чунин хулоса ва пешниҳодҳо манзур карда мешаванд:

1. Бозори манбаъҳои қарзӣ ва молиявии маблағгузорӣ, ки ба рушди онҳо пешрафти илмӣ ва техникӣ, шаклҳои прогрессивии ташкили истеҳсолоти иҷтимоӣ бо фазои кушод барои ташаббуси шахсӣ ва рақобат таъсир мерасонанд, имкон дорад, ба кишоварзии ҳар кишвари дорои захираҳои рушди босамари иқтисодӣ ва расидан ба сатҳи зарурии некӯаҳволии иҷтимоӣ мебошад, мусоидат намояд. Ҳамзамон, бозори захираҳои қарзӣ ва молиявӣ ҳамчун маҷмӯи намудҳои гуногуни захираҳои сармоягузории шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин захираҳои дар ҳолати доимии тақсим ё тақсимоти доимӣ

қарордошта ва дар робита ба таъсири таносуби талаботу таклифоти ин захираҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ баррасӣ карда мешавад [2-М].

2. Барои танзими пулӣ ва молиявии соҳаи кишоварзӣ дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули иқтисодиёти миллӣ унсурҳои назарияҳои гуногуни хориҷӣ истифода мешуданд, аммо ҳеҷ кадоми онҳо натиҷаҳои назарраси мусбат ба бор наовард. Аз ин рӯ, ба кишвари мо зарур аст, ки консепсияи худро оид ба танзими пулию қарзӣ таҳия кунад, ки он беҳтарин таҷрибаи кишварҳои ғарбиро ба инобат гирад, дар баробари ин хусусияти ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистонро низ бояд дар мадди назар дошт. Ҳамин тариқ, роҳи баромадан аз вазъи номатлуб омӯзиши дақиқи нуқтаҳои назари классикии хориҷӣ ба қарзу дастовардҳои рушди ҷаҳонӣ дар соҳаи қарздиҳӣ ва дастгирии молиявии эҳтиёҷоти субъектҳои соҳибкорӣ вобаста ба шароити воқеии иқтисоди давраи гузариши Тоҷикистон мебошад [5-М].

3. Дар раванди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ захираҳои қарзӣ тафриқаи замониро байни хароҷоти истеҳсолӣ ва фурӯш бартараф мекунанд. Истифодаи маблағҳои ҷалбшуда саривақт ба даст овардани захираҳои меҳнатиро, ки дар давраи афзоиши хароҷоти истеҳсолӣ ва норасогии мавсимии сарчашмаҳои худӣ барои пӯшонидани онҳо заруранд, таъмин менамояд [2-М].

4. Давлат ба манфиати ҳамаи шаҳрвандони худ вазифадор аст фишангҳои муҳими идоракуниро дар соҳаҳои иқтисодиёт, хусусан, дар соҳаи кишоварзӣ истифода бурда амнияти озуқаворикии кишварро таъмин намояд ва ба рушди пешрафти илмию техникӣ ва фаъолияти муътадили тамоми иқтисодиёт мусоидат кунад, зимнан нақши давлат ҳамчун субъекти идоракунӣ зарурияти дар амри ба таври возеҳ муқаррар кардани ваколатҳо, ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои мақомоти дахлдори иҷроия ва иқтисодӣ муҳим арзёбӣ мегардад [9-М].

5. Қарзи кишоварзӣ як омили таъсирбахши рушди соҳаи кишоварзӣ, тағйироти сохтории он ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ мебошад. Он қарздиҳии вазнин ва маблағгузории бебозгашт аст, ки дар кишварҳои саноатӣ ҳамчун роҳи асосии таъсири молиявӣ ба соҳаи кишоварзӣ эътироф карда мешавад. Бисёре аз барномаҳои дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ низ дар шакли қарз мебошанд. Қарздиҳӣ ҳамчун як омили ҳавасмандгардонии сармоягузориҳои хусусии истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзӣ ва баланд бардоштани фаъолнокии ӯ ба шумор меравад [4-М].

6. Аз таҳлили вазъи маблағгузорӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ маълум шуд, ки ҳаҷми умумии маблағгузориҳо дар соли 2020 ба 8 903,7 млн. сомонӣ расида, нисбат ба соли 2015 4,8% кам гардидааст. Сабаби кам гардидани ин нишондиҳанда пардохтнопазирии бонкҳо (ҶСК “Агроинвестбонк” ва ҶСК “Тоҷиксодиротбонк”) ва барҳамхӯрии онҳо (ҶСП “Тоҷпромбонк” ва ҶСП “Фононбонк”) мебошанд [7-М].

7. Ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ дар бисёр ташкилотҳои кишоварзӣ аз даромад ба зиён мубаддал гаштааст, хароҷоти истеҳсолӣ нисбати даромад аз фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ба маротиб боло рафта, мутаносибан манбаҳои асосии ҷамъоварии сармоя вуҷуд надорад. Набудани дастгирии давлатӣ,

танзими ин бахши иқтисодиёт ва хароб шудани неруи истеҳсолии деҳот боиси кам шудани ҳаҷми истеҳсолот гардид [1-М], [4-М].

8. Бо мақсади он, ки руши босуботи соҳаи кишоварзӣ ва равнақи муносибатҳои байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ боз ҳам фаъолтар анҷом дода шавад, барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ муайян кардани самтҳо ва усулҳои танзими давлатии иқтисодиёти кишоварзӣ зарур аст, вале ҳамаи маҷмӯи усулҳои танзими бахши кишоварзӣ ба вазъи иқтисодии кишвар, муносибатҳои иқтисодӣ ва хусусиятҳои соҳа вобастагӣ дорад. Мувофиқан, дар давраи муайяни вақт ва вазъи иқтисодӣ ин усулҳо дар мундариҷаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ифода карда мешаванд [5-М], [13-М].

9. Айни ҳол, ҳамоҳангсозии зинаҳои гуногуни мақомоти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар танзими бахши кишоварзӣ муайян ва аниқ карда нашудааст. Зарурати дастгирии субъектҳои кишоварзӣ дар сатҳи минтақавӣ ва маҳаллӣ аён аст, аммо бинобар номукаммалии чорабиниҳо дар сатҳи минтақавӣ оид ба дастгирии соҳаи кишоварзӣ чунин зуҳуроти фасод, мисли муқаррар кардани монеаҳо дар воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ, ҳифзи бозори дохила (протексионизм) нисбат ба истеҳсолкунандагони алоҳидаи кишоварзӣ ба зиёни дигарон мушоҳида мешавад. Ҳамаи инҳо монеаи назаррас барои рушди бозори ягонаи кишоварзӣ ва тамоми соҳаи кишоварзӣ мебошанд [5-М], [13-М].

10. Мушкилоти асосии маблағгузории лоиҳаҳо камбуди манбаъҳои маблағгузорӣ аст. Лоиҳаҳо ба бонк ҳатто бо мавҷуд набудан ё камбудии сармояи аввалия меоянд, дар ҳоле ки таҷрибаи муосир барои маблағгузории лоиҳавӣ сармояи оинномавиро ҳадди ақкал 50% талаб мекунад, мувофиқи дастури Бонки миллии Тоҷикистон, ин сатр то 30% кам карда шудааст (аз сабаби он, ки маблағгузории лоиҳа дар ҷумҳурӣ танҳо мебошад, ки дар асоси он, боқимонда (70%) хавфи маблағгузории лоиҳаро бонк ба дӯш мегирад) [10-М], [12-М].

11. Барои субъекти соҳаи кишоварзӣ масъалаи муайян кардани самаранокии захираи қарзӣ ва молиявӣ дар робита ба ҳар як соҳибкор муҳим аст, зеро барои истифодаи ин захира сарҳадди муайяни иқтисодӣ мавҷуд аст, ки риояи он барои қарзгир фоиданок мешавад. Барои ин маблағи пардохтро барои истифодаи захираҳои қарзӣ ва молиявӣ бо даромаде, ки дар натиҷаи татбиқи лоиҳаи бизнес ба даст овардан мумкин аст, муқоиса кардан лозим аст. Агар даромад аз ин лоиҳаи бизнес назаррас бошад, пас бояд қарз бо пардохти фоизи муқарраршуда гирифта шавад. Дар ҳолате, ки даромад ночиз аст, пас бояд аз ҷалби чунин захираи молиявию қарзӣ даст кашид. Дар амал, ҳалли ин масъалаҳо аз натиҷаҳои ниҳоии даромади гирифташуда, ки дар тӯли тамоми давраи лоиҳаи бизнес илова карда мешавад, вобаста аст [3-М].

Тавсияҳо оид ба истифодабарии амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

12. Вазорати кишоварзиро якҷо бо Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади зиёд намудани истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ вобаста ба тағирёбии иқлим, хусусиятҳои хоси агроиқлимии

минтақаҳои кишоварзӣ, риоя нагардидани қоидаҳои агротехникӣ ва тартиби баҳисобгирии ҳосил андешидани тадбирҳои судманд, ҳар нимсола таҳия кардани барномаи кӯтоҳмуддати кишоварзӣ бо назардошти иқлими минтақаҳои ҷумҳурӣ ва дар амал татбиқ намудани вазифаҳои гузошташуда зарур аст [7-М].

13. Муайян ва ташаккул додани тарзҳои асосии навсозии равандҳои танзими давлатӣ дар яке аз бахшҳои асосии иқтисодиёти кишвар чун соҳаи кишоварзӣ зарур аст. Ҳамзамон, бояд хусусиятҳои соҳаи кишоварзӣ, таъсири қонунҳо дар ташаккули бозори кишоварзӣ ба инобат гирифта шаванд ва роҳҳои рушди босуботи соҳаи кишоварзӣ дар шароити кунунӣ, инчунин роҳҳои ҳалли мушкилоти фарқияти ваколатҳо дар соҳаи дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва дар сатҳи мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ муайян карда шаванд [11-М].

14. Зарурати таҳияи стратегияи сиёсати агро-қарзии давлатии соҳаи кишоварзӣ ба миён омадааст, ки бояд шароити баробарии ҳамкориҳои тиҷоратиро байни субъектҳои муносибатҳои қарзӣ нигоҳ дорад ва истифодабарии воситаҳои инфрасохтори бозориро ба роҳ монад. Консепсияи ин сиёсат бояд тамоми дигаргуниҳоро дар соҳаи кишоварзӣ, идоракунӣ ва мутобиқгардонии онҳоро ба муҳити бозорӣ ва ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳоро дар ҷараёни фаъолияти истеҳсолӣ, ки ба фаъолияти субъектҳои нав асос ёфтааст, фаро гирад [9-М], [12-М].

15. Муносибатҳои кӯтоҳмуҳлати қарзӣ ҳамчун яке аз унсурҳои консепсияи сиёсати агро - қарзии давлатӣ метавонанд ҳамчун қарзҳои кӯтоҳмуддат бо меъёрҳои имтиёзноки байни ташкилотҳои қарзӣ ва хоҷагиҳои кишоварзӣ ифода карда шаванд. Ҳамчун яке аз шартҳои шартномаи қарз, сатҳи фоизҳои қарзи имтиёзнокро тарафҳо бо назардошти шакл ва усули таъмини ӯҳдадориҳои қарзии қарзгир (гарави амволи ғайриманқул, ҳосили оянда, маҳсулоти кишоварзӣ, дигар ашё ва арзишҳои моддӣ) муайян карда метавонанд [12-М].

16. Воситаҳои аз ҳама самарабахши татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи рушди институтсионалии низоми қарздиҳӣ ва молиявии эҳтиёҷоти корхонаҳои кишоварзӣ ва аҳолии деҳоти Тоҷикистон барномаҳои ҷумҳуриявӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ оид ба рушди соҳаи кишоварзӣ ва дастгирии аҳолии деҳот мебошанд. Кӯшишҳои мақомоти давлатӣ, иштироки фаъол дар таҳияи низоми қарздиҳӣ ва молиявии эҳтиёҷоти корхонаҳои кишоварзӣ ва аҳолии деҳот бояд аз ҷониби кори мутамаркази созмонҳои худтанзимкунии иштирокчиёни касбии истеҳсолоти кишоварзӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ки талаботи онҳоро беҳтар медонанд, дастгирӣ карда шаванд [10-М], [12-М].

17. Унсури муҳимтарини инфрасохтори иттилоотии бозори қарзии Тоҷикистон бояд агентиҳои мустақили рейтингӣ бошанд. Аҳамияти онҳо зарурати дастрас кардани иттилооти дуруст ба қарздиҳандагон ва дигар ташкилотҳои молиявӣ доир ба вазъи молиявии қарзгирандагон ва рақобатпазирии маҳсулоти онҳо, ки барои қабули қарор доир ба сармоягузорӣ заруранд, хеле муҳим ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, ташкили шабакаи агентиҳои рейтингӣ ва таъсиси бюро бояд ба раванди такмилдиҳии дастгирии қарзӣ ва молиявии субъектҳои кишоварзӣ мусоидат намояд [7-М].

18. Соҳаи афзалиятноки такмил додани механизми қарзӣ ва молиявӣ дар деҳот ин пешниҳоди захираҳои қарзӣ ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) мебошад. Ин мушкилот, дар қатори дигарҳо, бо даромади пасти истеҳсолоти

хурд, нобаробарии нархҳо ба маҳсулоти кишоварзӣ ва бозори маҳдуди фурӯш ба миён омадааст. Дар кишвар сатҳи қарздиҳӣ ба хароҷоти солонаи субъектҳои хоҷагидорӣ барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз 10-15% -и талабот зиёд нест [12-М].

ФЕҲРИСТИ
ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1-М]. Таҳлили рушди молиявию қарзии субъектҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони соҳибистиқлолӣ [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Н.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. №4. С.162-174.

[2-М]. Хусусиятҳои истифодаи захираҳои молиявию қарзии субъектҳои бахши кишоварзӣ [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Н.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. №5. С.5-11.

[3-М]. Давлатов Н.А. Роҳҳои тадбиқ ва баландбардории самаранокии олотҳои қарзӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ [Матн] / Н.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –Душанбе, 2021. № 3. Қисми II. С. 35-47.

[4-М]. Давлатов Н.А. Таҳлили вазъи молиявию қарзии таъмини талаботҳои субъектҳои кишоварзии Тоҷикистон [Матн] / Н.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –Душанбе, 2021. № 4. С. 104-111.

[5-М]. Давлатов Н.А. Муаммоҳои танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрӣ дар шароити муосир [Матн] / Н.А. Давлатов // Ахбори академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, бахши ахбор илмҳои иқтисодӣ. –Душанбе, 2021. № 4. С.145-150.

[6-М]. Давлатов Н.А. Усулҳои пардохти хизматрасонии қарзи давлатӣ дар замони муосир [Матн] / Н.А. Давлатов, М.Н. Ҳусайнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. № 2. С. 42-46.

[7-М]. Давлатов Н.А. Механизм ва принсипҳои ташаккули низоми молиявию қарзии субъектҳои хоҷагии қишлоқ [Матн] / Н.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ–Душанбе, 2020. № 6. С. 122-128.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашриёҳои илмӣ-амалӣ чоп шудаанд:

[8-М]. Таҳлили хароҷотҳои буҷети давлатӣ барои соҳаҳои иҷтимоию-иқтисодии кишвар [Матн] / Н.А. Давлатов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Механизмҳои молиявию қарзии

татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» (18-уми феврали соли 2022). - Душанбе, 2022. – С. 81-90.

[9-М]. Ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди таъмини амнияти озуқаворӣ ва аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳоӣ бахшидани кишвар [Матн] / Н.А. Давлатов, М.Р. Ҳомидҷонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Механизмҳои молиявию қарзии татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», (18-уми феврали соли 2022). – Душанбе, - С. 74-80.

[10-М]. Давлатов Н.А. Механизми мукаммалгардонии таъмини институтсионалии молиявию қарзии корхонаҳои кишоварзӣ [Матн] / Н.А. Давлатов // Маводи конфренсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Масъалаҳои такмили механизми молиявию қарзии рушди иқтисодиёти миллӣ» ш., (5 октябри соли 2021). – Душанбе, - С. 129-133.

[11-М]. Таҳлили вазъи муосири низоми молиявӣ дар шароити пандемияи COVID-19 [Матн] / Н.А. Давлатов // Маводи семинари ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ Бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзуи: «Танзими молиявии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ», (7-уми декабри соли 2021). – Душанбе, - С. 102-111.

[12-М]. Такмили самтҳои асосии сиёсати давлатии қарзи дар соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Н.А. Давлатов // Маводи семинари ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ Бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзуи: «Танзими молиявии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ», (7-уми декабри соли 2021). – Душанбе, - С. 166-170.

[13-М]. Давлатов Н.А. Тадқиқотҳои назариявию амалӣ оид ба танзими молиявию иқтисодии иқтисодиёт [Матн] / Н.А. Давлатов, А.Х. Абдуллоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Танзими андозию, буҷетии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир», (11 майи соли 2019). – Душанбе, - С. 78-86.

[14-М]. Давлатов Н.А. Маблағгузории буҷети ҷумҳуриявӣ ба соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.А. Давлатов, М.Н. Ҳусайнов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Танзими андозию буҷетии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир». – Душанбе, 2019. – С. 284-287.

[15-М]. Давлатов Н.А. Механизм ва ҳолати назорати давлатии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.А. Давлатов, М. С. Ғиёсова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи: «Танзими андозию, буҷетии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир, (11 майи соли 2019). – Душанбе, - С. 38-43.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 336.648 (575.3)
ББК: 65.9 (2) 2/4. (2Т)
Д-38

На правах рукописи

ДАВЛАТОВ НАВРУЗ АМИРШОЕВИЧ

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУБЪЕКТОВ СФЕРЫ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫМИ РЕСУРСАМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук
по специальности 08.00.07 - Финансы, денежное обращение и кредит

Душанбе - 2022

Диссертация выполнена на кафедре финансы и страхование Таджикского национального университета.

Научный руководитель:	**Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт,** доктор экономических наук, профессор, ректор Таджикского национального университета
Официальные оппоненты:	**Мирсаидов Аврор Бобоевич,** доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной и преподавательской работе Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана
	Махшулов Саидходжа Джумъаевич, кандидат экономических наук, доцент кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета
Ведущее учреждение:	Таджикский аграрный университет имени Ширишох Шотемур

Защита диссертации состоится на заседании диссертационного совета 6D.КОА-003 при Таджикском национальном университете «29» декабря 2022 года в 14^{00} часов. Адрес: 734025, г. Душанбе, пр. Буни Хисорак. Студентческий городок, учебный корпус 7 ауд. 102, e-mail: **ds_6d.koa-003@mail.ru,** телефон ученого секретаря: (+992) 900171759.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке университета и на официальном сайте Таджикского национального университета (www.tnu.tj).

Автореферат разослан «____» _________ 2022 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета, доктор
экономических наук, доцент **Курбонов А.К.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Проблема использования финансово-кредитных ресурсов в сельском хозяйстве рассматривается как фактор, влияющий на развитие национальной экономики, ее структурные изменения и повышение эффективности сельскохозяйственного производства. Эффективное использование задействованных ресурсов требует глубокого научного анализа и изучения современных методов применения. Большинство программ государственной поддержки сельскохозяйственной отрасли в Таджикистане представляются субъектам сельского хозяйства в виде государственных инвестиционных проектов или кредитных договоров. Кредитование сферы сельского хозяйства выступает фактором стимулирования субъектов сельского хозяйства и повышения эффективности их деятельности.

В последние годы в промышленно развитых странах все значительнее уделяется внимание кредитованию субъектов сферы сельскохозяйственного производства на этапе его формирования. Практически во всех странах действуют особые правила кредитования производителя сельскохозяйственной продукции, где системы кредитования в значительной степени зависят от специализированных государственных финансово-кредитных учреждений.

Опыт государственной поддержки сферы сельского хозяйства в развитых странах показывает, что, несмотря на уровень экономического роста, различные секторы сельского хозяйства получают объемную государственную финансовую помощь. Её конечной целью является обеспечение населения качественной сельскохозяйственной продукцией по приемлемой цене и, насколько это возможно, создание условий для обеспечения умеренного уровня рентабельности производства. Дехкане, арендаторы и субъекты сельского хозяйства в целом тесно связаны с государственными учреждениями во многих экономических сферах, и эти взаимоотношения постоянно развиваются. Никто никогда не примет таких решений, которые незамедлительно поставят дехканина в невыгодную ситуацию. Безусловно, это не относится к низкоэффективным хозяйствам.

Необходимость поддержки субъектов сельского хозяйства очевидна на региональном и местном уровнях, однако в связи с несовершенством мер на региональном уровне по поддержке сельского хозяйства наблюдаются некоторые нежелательные явления, такие как коррупция, создание барьеров на пути импорта и экспорта сельскохозяйственной продукции, защита внутреннего рынка (протекционизм) в пользу отдельных сельскохозяйственных производителей и в ущерб другим. Более конкретно вопросы, касающиеся субъектов сельского хозяйства, были отражены в Послании Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона от 21 декабря 2021 года, где он отметил, что « ... с целью поддержки в условиях изменения климата и стихийных бедствий, в особенности засухи и наводнений, распространения инфекционного заболевания КОВИД-19 в последние два года и для предотвращения их отрицательного влияния земледельцы страны в 2021 году были освобождены от

выплаты налога от производителей сельскохозяйственной продукции, то есть единого налога»[1]. Несомненно, эта поддержка в некоторой степени оказала положительное влияние на уровень производство сельскохозяйственной продукции, но она также создала некоторые другие проблемы, наиболее важные из которых охвачены темой данной диссертации.

Рассматривая причины низкой эффективности кредитной и финансовой поддержки, следует отметить, что потребность субъектов сельского хозяйства в финансово-кредитных ресурсах является актуальной проблемой, поскольку без привлечения финансово-кредитных ресурсов невозможно добиться устойчивого развития сельскохозяйственного производства в стране.

Степень изученности научной темы. Изучению вопроса привлечения финансово-кредитных ресурсов в сельскохозяйственную сферу посвящены исследования зарубежных учёных - Дорнбуша Р., Кейнса Дж.М., Маркса К., Рикардо Д., Самуэльсона П., Сейа Ж.Б., Смита А., Фишера С., Шарпа У., Шмалензи Р. и др., а также отечественных учёных - Давлатзода К.К., Зиёева З.М., Каюмова Н.К., Кодирзода Д.Б., Пириева Д.С., Рахимзода Ш.М., Рахимова Р.К., Саидмуродова Л.Х., Солехзода А.А., Хушвахтзода К.Х., Шарипова Б.М. и др.

Характерные особенности использования финансово-кредитных ресурсов сферы сельского хозяйства рассмотрены в научных работах зарубежных ученых - Адамова Н.А., Акназарова Р.К., Арихова А., Басалаева Э.Б., Злочевского А.Л. Калучиной З.И., Ковалева Е. Николаева С.И., Павлова Г., Рау В.С., Торопова Д., Ушачева И.Р. и др., а также отечественных ученых - Иброхимзода И.Р., Кудратова Р.Р., Рахимзода Ш.М., Рахимова Р.К., Раджабова К.Р., Умарова Х.У. и других.

Исследованию путей улучшения состояния сельского хозяйства и его институциональной среды посвящены научные работы зарубежных учёных - Амосова А., Басалаева Е.Б., Буздалова А., Гумерова Р.О., Доржиевой Д., Мухиной Е., Эльдиевой Г.М., а также труды отечественных учёных - Ганиева Т.Б., Исайнова Х.Р., Кодирзода Д.Б., Низамовой Т.Д., Обидова Ф.С., Одинаева Х.А., Султанова З.С., Тагоева Ж., Урокова Д.Ю., Усманова Т.Дж., Файзуллоев М.К. и другие.

В настоящее время в работах указанных учёных широкого отражения не нашли вопросы устойчивости финансово-кредитного обеспечения субъектов сельского хозяйства, современное состояние финансово-кредитной поддержки субъектов сельского хозяйства и приоритетные направления финансово-кредитного обеспечения субъектов сельского хозяйства в Республике Таджикистан.

Связь исследования с программами (проектами) и научной тематикой.

Тема диссертации соответствует основным направлениям фундаментальных и прикладных исследований, в частности направлениям

---

[1] Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» / Душанбе, 21.12.2021. - [электронный ресурс] – URL: http://www.president.tj/ru/node/27418

«Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года, №392), «Программе среднесрочного развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы» (постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016 года, №636), «Комплексной программе развития отрасли животноводства в Республике Таджикистан на 2018-2022 годы» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 27 марта 2018 года, №160), «Программе безопасности продовольственной продукции Республики Таджикистан на 2019-2023 годы» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 октября 2018 года, №520), вместе с тем, данная тема соответствует плану научно-исследовательских работ кафедры финансов и страхования Таджикского национального университета в рамках темы «Вопросы совершенствования финансового регулирования социально-экономических процессов Республики Таджикистан в условиях глобализации».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования – разработка методических подходов и практических рекомендаций по улучшению обеспечения субъектов сферы сельского хозяйства финансовыми и кредитными ресурсами в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. В соответствии с целью исследования определены и наши свои решения следующие основные задачи:

- исследована и объяснена экономическая сущность финансово-кредитных инструментов в воспроизводственной деятельности субъектов сельского хозяйства;
- обоснование современных механизмов и принципов формирования финансово-кредитных ресурсов субъектов сельского хозяйства;
- оценка состояния важных финансово-кредитных отношений, которые предназначены обеспечить все необходимые потребности субъектов сельского хозяйства Таджикистана;
- выявление проблем, касающихся государственного регулирования аграрного сектора, а также его финансово-кредитная поддержка в Республике Таджикистан;
- разработка основных направлений совершенствования государственной политики в области кредитования сферы сельского хозяйства в Республике Таджикистан;
- разработка математической модели привлечения финансово-кредитных ресурсов и их использования в производстве продукции сельского хозяйства в Таджикистане.

Объектом исследования является процесс обеспечения субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистан финансово-кредитными ресурсами.

Предметом исследования явились финансовые и производственные отношения, возникающие в процессе обеспечения финансово-кредитными ресурсами субъектов сельского хозяйства.

Гипотеза научного исследования – эффективное использование финансово-кредитных ресурсов среди субъектов аграрной сферы для увеличения объема производства сельскохозяйственной продукции играет важную роль в обеспечении продовольственной безопасности страны. Для обеспечения положительного эффекта ресурсов необходимо разработать среднесрочные и долгосрочные стратегии и программы, чтобы через влияние государственных финансовых рычагов в полной мере осуществить практическую реализацию этапов процесса широкого воспроизводства в субъектах сельского хозяйства.

Теоретические основы исследования послужили научные труды отечественных и зарубежных ученых в области формирования и реализации современной политики использования финансовых ресурсов в сфере сельского хозяйства, фундаментальные аспекты развития финансово-экономических отношений, а также результаты монографических исследований и научных публикаций по теме диссертационного исследования.

Методологическими основами исследования составляют диалектические методы по теме исследования, обеспечивающие изучение последовательности финансово-кредитных отношений в развитии и взаимосвязанности. Как правило, в научной работе использовались общенаучные методы, такие как научная абстракция, логический анализ и синтез. В качестве специальных методов применялись исторический, систематический, комплексный, групповой, модельный, сравнительный, индексный, монографический и др. подходы.

Источники информации охватывают теоретические обобщения и заключения, нормативные правовые акты Республики Таджикистан, Указы Президента Республики Таджикистан, данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, Министерства финансов Республики Таджикистан, Министерства экономического развития и торговли Республики Таджикистан, Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана, материалы научно-практических конференций, монографии и другие материалы, напечатанные в периодических изданиях, информационные ресурсы сети «Internet», личные разработки и расчёты автора.

База исследования. Диссертационное исследование проводилось на базе кафедры финансов и страхования Таджикского национального университета в течение 2018-2022 годов.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в обосновании теоретико-методического аспекта использования финансово-кредитных ресурсов и выработки практических рекомендаций по совершенствованию механизма финансово-кредитного обеспечения

деятельности субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистан. Существенными результатами диссертационного исследования, включающими научную новизну, являются следующие положения:

- на основе анализа существующих теорий исследована экономическая сущность финансово-кредитного инструментария в воспроизводственной деятельности субъектов сельского хозяйства, разработана сущность кредитно-финансовой поддержки в сфере сельского хозяйства, основные особенности характерной финансовой поддержки, такие как: на основе погашения, рациональное распределение денежных средств; в целях полноценной замены наличных денежных средств, использование необходимых финансовых инструментов; своевременный мониторинг деятельности субъектов хозяйствования. Анализы показали, что в настоящее время отрасль сельского хозяйства нуждается в эффективной финансовой поддержке. В данном случае, финансовая поддержка модернизации сельского хозяйства, подразумевают собой активизацию экономических механизмов и финансово-кредитной инфраструктуры;

- разработаны современные механизмы и принципы формирования финансово-кредитной системы субъектов сельского хозяйства, представлена последовательная консолидация существующих элементов кредитно-финансовой поддержки важных структур национальной экономики, административных и рыночных рычагов для участников инвестиционного процесса. Из этого выясняется, что для правильного определения сущности основных принципов и механизмов, которые способствуют эффективному кредитованию субъектов сельского хозяйства, необходимо творчески изучить классическую позицию относительно кредита, из которой исходит современная банковская система;

- посредством анализа совокупных (макроэкономических) и отраслевых показателей оценены состояние обеспечения субъектов сельского хозяйства финансово-кредитными ресурсами и уровень их использования, выявлены положительные и отрицательные результаты в процессе поддержки производства сельскохозяйственной продукции. Одним из таких факторов процесса поддержки сельскохозяйственного производства является правильное использование финансово-кредитных ресурсов. Следовательно, в исследовании показано, что при росте производства сельскохозяйственной продукции финансово-кредитные ресурсы в качестве финансового рычага положительно влияют на увеличение объёма сельскохозяйственного производства;

- определены и исследованы основные вопросы, касающиеся государственного регулирования и поддержки аграрного сектора в Республике Таджикистан, обоснована необходимость реализации специальных финансовых рычагов в процессе государственного регулирования сферы сельского хозяйства и отношений между производителями сельскохозяйственной продукции с целью решения проблем в рамках рыночного принципа. В данном направлении государство, как субъект управления, усиливает свою роль

посредством исполнительных и экономических органов, имеющих конкретные полномочия, права и обязанности;

- разработаны основные направления государственной политики сельскохозяйственного кредита в Республике Таджикистан на основе разработки научной концепции организации кредитных отношений, установления целей в области сельскохозяйственного кредитования и практических мер их реализации. В этом случае республиканские, а также отраслевые и региональные программы по поддержке сельского населения, а также по развитию сельского хозяйства в целом, выступают как основные инструменты, эффективной реализации государственной политики в направлении институционального развития кредитно-финансовой системы, а также удовлетворения потребностей предприятий сельского хозяйства и сельского населения Республики Таджикистан;

- разработана математическая модель развития финансово-кредитных ресурсов и их использования в сфере сельскохозяйственного производства Республики Таджикистан на период до 2030 года, в соответствии с которой объем использования государственного бюджетного финансирования сферы сельского хозяйства будет равен 1257,73 млн. сомони, остаток вкладов физических лиц в банках - 8494,1 млн. сомони, а объем производства сельскохозяйственной продукции - 52511,85 млн. сомони.

Положения, выносимые на защиту:

- современный подход к экономической сущности финансово-кредитных инструментов, кредитная и финансовая поддержка, основная специфика характерной финансовой поддержки среди субъектов сельского хозяйства;

- современные механизмы, принципы формирования и использования финансово-кредитных ресурсов субъектов сельского хозяйства;

- современное состояние и существенные тенденции развития финансово-кредитных ресурсов субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистана;

- при обеспечении финансово-кредитными ресурсами в Республике Таджикистан, проблемы поддержки отрасли сельского хозяйства, а также совершенствование механизмов государственного регулирования;

- совершенствование кредитной политики субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистан;

- приоритетные направления государственной политики сельскохозяйственного кредитования финансово-кредитными институтами в Республике Таджикистан.

Теоретическая значимость исследования отражается в углублении экономико-финансовой методологии и институциональном анализе финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства, в выявлении важных аспектов регулирования использования финансово-кредитных ресурсов и разработке концепции его устойчивого развития. Полученные выводы и предложения, расширив рамки существующих исследований в области использования финансово-кредитных ресурсов сельскохозяйственного сектора Республики Таджикистан, могут быть введены в основу стабильной системы деятельности

промышленных предприятий с целью обеспечения эффективного развития национальной экономики.

Практическая значимость диссертационного исследования заключается в разработке конкретных рекомендаций по совершенствованию методов и выявлению путей повышения эффективности использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства.

Реализация предложенных мер по использованию финансово-кредитных ресурсов позволит эффективно управлять процессом привлечения финансово-кредитных ресурсов, прибылью, активами и обязательствами, ликвидностью и рисками, что будет постоянно способствовать совершенствованию системы использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства.

Основные теоретические и практические выводы диссертации могут быть использованы в научно-исследовательской и научно-практической деятельности организаций сектора использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства Республики Таджикистан. Отдельные аспекты диссертации могут быть использованы при преподавании учебных дисциплин «Деньги, кредит, банки», «Основы финансово-кредитной политики», «Инвестиции», «Национальная экономика» и «Финансы и кредит».

Степень достоверности результатов исследования подтверждена экспериментами, достоверностью данных, достаточным объемом материалов исследования, статистической обработкой результатов исследований и научными статьями. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и практических исследовании.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Исследование проведено в соответствии с паспортом специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Объект, предмет исследования и новизна диссертации соответствуют Паспорту специальности 08.00.07 - Финансы, денежное обращение и кредит, пункту 9.1 - Теория, методология, концепции и базовые принципы кредитных отношений как аспектов проявления кредитной системы; 9.3 – Развитие инфраструктуры кредитных отношений современных кредитных инструментов, форм и методов кредитования; 9.4 - Моделирование кредитных систем и кредитного механизма; 10.3 - Проблемы обеспечения сопряженности денежно-кредитной и банковской макрополитики и микроподхода к развитию банковской системы Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя научной степени в исследование. В процессе исследования автор, изучив процесс использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства, разработал пути повышения эффективности использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства и представил его приоритетные направления в стране. Результаты исследования представлены в виде выводов и предложений в научных статьях.

Апробация и применение результатов диссертации. Заключение и результаты данной диссертации переданы Министерству сельского хозяйства Республики Таджикистан (№2/и-2824 от 12.10.2022), Таджикскому

национальному университету (№21-04 от 10.03.2022) для применения, акт о внедрении ее аспектов имеется.

Основные положения и результаты диссертационного исследования, представленные автором в виде докладов, обсуждались на республиканских, международных конференциях и семинарах, а также семинарах и конференциях Таджикского национального университета (2018-2022 гг.)

Публикации по теме диссертации. Основные положения и результаты диссертации опубликованы в 15 научных статьях автора, в том числе в 7 статьях, напечатанных в журналах и изданиях, входящих в перечень журналов и изданий, рецензируемых и рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Общий объем опубликованных научных работ по теме диссертации составляет 6,2 п. л.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы. Диссертация изложена в объеме 179 страниц компьютерного текста, 15 таблиц, 15 рисунков, список использованных источников, научной литературы включает 200 наименований.

СОДЕРЖАНИЕ ГЛАВ И ПАРАГРАФОВ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении дано обоснование актуальности темы диссертационного исследования, сделан обзор степени ее изученности с научно-практической точки зрения, определены цели, задачи, предмет и объект исследования, а также обоснованы научная новизна и теоретическая и практическая значимость результатов диссертационного исследования.

В первой главе - «Теоретические основы организации обеспечения субъектов сельского хозяйства финансово-кредитными средствами» проведен обзор исследования современных теорий финансово-кредитных инструментов в процессе воспроизводства сельскохозяйственной продукции, механизмов и принципов регулирования системы, предназначенной для финансово-кредитной поддержки субъектов аграрного сектора и опыта зарубежных стран по использованию финансово-кредитных ресурсов в сельскохозяйственном секторе.

Во второй главе - «Современное состояние обеспечения финансово-кредитными ресурсами субъектов сельского хозяйства в Республике Таджикистан» проведен анализ современного состояния субъектов сельского хозяйства, а также рассмотрены механизмы обеспечения их финансово-кредитными ресурсами. Также проанализированы основные этапы развития производства сельского хозяйства Республики Таджикистан, и в нынешних условиях дан анализ проблемам, существующим в сфере государственного регулирования и своевременной поддержки сельскохозяйственной отрасли, а также со стороны субъектов аграрного сектора особенностей по использованию существующих финансово-кредитных ресурсов.

В третьей главе - «Приоритетные направления обеспечения финансово-кредитными ресурсами субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистан» выявлены основные направления реализации государственной политики в области кредитования аграрного сектора,

представлены институциональные аспекты по совершенствованию финансово-кредитного обеспечения предприятий отрасли сельского хозяйства, и предоставлена модель, способствующая развитию финансово-кредитных ресурсов, а также их эффективное использование в процессе производства продукции сельского хозяйства Республики Таджикистан на период до 2030 года.

В заключении диссертации представлены научно обоснованные изложения и суждения, касающиеся вопросов в дальнейшем повышения рационального использования финансово-кредитных ресурсов в сельскохозяйственной отрасли, представлены способы их применения на практике в условиях рыночной экономики.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Устойчивое развитие экономики аграрного сектора, а также непрерывное функционирование субъектов сельского хозяйства, предполагает собой последовательное изучение процесса финансово-кредитной поддержки сельского хозяйства. В настоящее время, все большее значение во воспроизводственной деятельности субъектов сельского хозяйства имеет финансовая составляющая, которая требует бесперебойное привлечение финансовых ресурсов для удовлетворения потребностей сельскохозяйственных производителей. В условиях рынка государство не в полной мере имеет возможность вмешиваться в процесс распределения финансовых и материальных ресурсов. Поэтому сельскохозяйственные производители зачастую находятся в поисках материальных и финансовых средств. Наряду с этим, экономическое состояние субъектов сельского хозяйства, зависит от уровня развития, созданных в них инфраструктуры аграрного сектора и от региональных особенностей, в которых они осуществляют свою деятельность.

Немаловажное значение в инновационном развитии сельскохозяйственных производителей имеет обеспечение кредитно-финансовыми ресурсами субъектов сельского хозяйства, состоящие из разнообразных предоставляемых услуг, таких как банковские кредиты, бюджетные кредиты, выпуск ценных бумаг, в том числе лизинговая деятельность, факторинговые сделки, франчайзинговые соглашения и др.

При государственном финансировании для постсоветских стран и отсталых регионов очень важен такой сильный источник финансирования хозяйствующих субъектов, как сбережения населения в коммерческих банках, сформированные в национальном доходе страны. Страны с высоким уровнем сбережений могут тратить одну четвертую национального дохода на инвестиции в сельское хозяйство, в то время как обычно расходуется его одна пятая часть. Однако, увеличение доли сбережения может привести к уменьшению доли потребления, следовательно, социальная реакция на такие действия правительства со стороны общества и деловых кругов часто бывает неблагоприятной. Таким образом, лучший способ укрепить инвестиционные возможности государства — это обеспечение постоянного роста национального дохода, который за счёт самих инвесторов будет направлен на инвестиционный процесс модернизации аграрного сектора экономики.

В процессе исследовательской работы установлено, что финансово-кредитные ресурсы создают свой собственный рынок. Данный рынок обусловлен тем, что кредитно-финансовые источники финансирования, опираясь на научно-технический прогресс, модернизированные формы организации и управления производством, а также на основе воздействия социального развития и естественной конкуренции способствуют нормальному развитию отрасли сельского хозяйства любого государства, которое имеет достаточное социальное благосостояние. Также, рынок кредитно-финансовых ресурсов, можно охарактеризовать, как совокупность разнообразных инвестиционных ресурсов хозяйствующих субъектов, в том числе и ресурсов, которые подвержены воздействию спроса и предложения на данные ресурсы со стороны физических и юридических лиц.

В исследовании отмечено, что структура кредитно-финансового инструментария, которая поддерживает деятельность субъектов предпринимательства, кредитные ресурсы занимают центральное место и являются более доступными на этапе формирования коммерческих предприятий в сфере сельского хозяйства. С целью выполнения функции перераспределения, государство в данном процессе активно использует кредит для регулирования соотношения производства и управления всеобщим денежным капиталом.

Это означает, что в соответствии с требованиям национальной экономики, с учетом показателей отечественного рынка, осуществляется перераспределение кредитного капитала между секторами отрасли сельского хозяйства. Экономическая природа кредита в рамках субъектов сельского хозяйства как формы кредитного капитала, осуществляя инновационную функцию стимулирует повышение уровня производства в аграрном секторе, в ускоренном темпе формирует источники капитала для большего охвата процессов воспроизводства, опираясь на научно-технический прогресс.

При анализе выяснилось, что кредитно-финансовая поддержка сельскохозяйственных производителей находится в тесной взаимосвязи с самим механизмом формирования и развития кредитно-финансовой системы. Каждая страна в своем экономическом развитии опирается на взаимодействие крупных, средних и малых предприятий. Одним из составляющих экономики сельского хозяйства, является малый бизнес в аграрном секторе. Данный направление бизнеса играет важнейшую роль в функционировании субъектов сельского хозяйства. Принимая во внимание то, что всякое финансирование производства, осуществляется на основе инвестиций в основной и оборотный капитал, и вместе с тем регулирование воспроизводства должна начинаться с принятия мер, которые обеспечивают прогрессирование отношений в процессе использования финансовых и инвестиционных ресурсов для воспроизводства. Само понятие «воспроизводство» не означает повтор производственного цикла и накопление материальных и финансовых ресурсов.

Основное назначение накопления производственных средств, является их рост и обновление. Этим самым процесс воспроизводства находится на достаточном для удовлетворения потребности населения страны уровне. Таким образом, финансовая поддержка полностью предназначена, для бесперебойного

процесса производства продукции сельского хозяйства, а также продуктов, востребованных населением страны.

Основным механизмом, осуществляемый финансово-кредитную поддержку субъектам сельского хозяйства, является совокупность нормативно-правовых актов, состоящих также из социально-экономических элементов, которые предназначены обеспечивать хозяйствующих субъектов финансово-кредитными ресурсами, повысить эффективность функционирования хозяйствующих субъектов, и направлены на удовлетворение финансово-кредитных потребностей этих субъектов, которые выражаются в отстаивании интересов как хозяйствующих субъектов, так и интересов финансово-кредитных учреждений. В зависимости от ряда факторов, таких как уровень развития и географических особенностей региона, указанный выше механизм, основывается на принципах эффективности принимаемых мер, конкретных отличительных признаков, зависящих от состава участников разнообразных программ, многообразия использования инструментов, которые в свою очередь опираются на местные органы власти, на научно-технический прогресс, формирующий и развивающий интеллектуальный потенциал, в т ом числе и современные технологии. (см. рисунок 1).

Рисунок 1. - Механизм регулирования финансово-кредитной поддержки сельского хозяйства*

Источник: *разработка автора.*

В диссертации отмечается, что промышленно развитые страны отличаются очень высоким спросом на кредиты, предоставляемые сельскохозяйственному сектору. Это способствует удержанию ставки по ипотечному кредиту на уровне примерно 10%. Вместе с тем, для инвестиционного рынка характерна жесткая конкуренция, которая обусловливает увеличение срока кредита. В свою очередь, кредитные организации устанавливают более строгие условия для использования заемных средств.

В мировой практике коммерческие банки распределяют большую часть своих ресурсов между экономическими субъектами посредством предоставления кредитов. Объем оборота банковского финансирования в сферу сельского хозяйства в государствах Центральной Азии в 2021 году был равен 60 405,89 млн. долл. США. Из данного показателя на Узбекистан приходится 15 339,19 млн. долл. США (25,4%), на Казахстан - 42 851 млн. долл. США (70,94%), на Кыргызстан - 2138,2 млн. долл. США (3,53%) и на Таджикистан - 77,1 млн. долл. США (0,13%) (см. таблицу 1).

Таблица 1. - Банковское финансирование в сферу сельского хозяйства стран Центральной Азии в 2017-2021 гг., млн. долл. США*

Название государств		**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2021/2017 (+/-, %)**
Узбекистан	**I**	6 100,99	12 918,35	14 805,31	12 141,69	15 339,19	**+ 151,4**
	II	1 655,59	2 208,09	1 477,95	1 791,77	1 949,98	**+ 17,8**
Казахстан	**I**	38 231	34 075	36 371	34 758	42 851	**+ 12,1**
	II	2 092	1 275	667	557	788	**- 62,3**
Кыргызстан	**I**	1565,6	1821,5	2091,0	1958,2	2138,2	**+ 36,6**
	II	324	355	371	390	417	**+ 28,9**
Таджикистан	**I**	783,9	710,6	791,2	787,9	77,1**	**- 90,2**
	II	94,4	81,7	15,9	67,6	6,5**	**- 93,2**
Все банковские кредиты	**I**	**46681,64**	**49525,84**	**54058,41**	**49645,90**	**60405,89**	**+ 29,4**
	II	**4 165,71**	**3 919,21**	**2 531,34**	**2 806,44**	**3 161,54**	**- 24,1**
Приложение: I – всего; **II** – в том числе, сельское хозяйство.							

***Источник:** Официальный сайт Центрального банка Узбекистана: https://cbu.uz/ru/statistics/; Официальный сайт Национального Банка Казахстана: https://www.nationalbank.kz/ru/page/statistika; Официальный сайт Национального банка Кыргызской Республики.: https://www.nbkr.kg/index.jsp?lang= RUS; Официальный сайт Национального банка Таджикистана: https://www.nbt.tj/tj/statistics /statisticalbulletin.php.

**** Примечание:** Статистические данные Таджикистана на 2021 год представлены за 9 месяцев.

Из анализа таблицы 1 следует, что в 2021 году в Центральной Азии из 60405,89 млн. долл. США, предоставленных в виде кредитов, лишь 3 161,54 млн. долл. США (5,2%) были направлены на сельское хозяйство. Из данных вложений банковских кредитов в сельское хозяйство на Узбекистан приходится 3,2%, Казахстан - 1,8%, Кыргызстан - 19,5% и Таджикистан - 8,4%. Тенденция развития банковского финансирования в сфере сельского хозяйства в государствах Центральной Азии в целом находится в упадке. Например, объем банковских кредитов сфере сельского хозяйства в 2021 году снизился на 24,1% по сравнению с 2017 годом. Казахстан и Таджикистан среди этих стран оказывают значительное влияние на показатели тенденции предоставления

кредитов сфере сельского хозяйства. Из результатов данных анализов следует, что банковская система в этих двух государствах уделяет незначительное внимание развитию сельского хозяйства. Уменьшение объема банковских кредитов сфере сельского хозяйства проявляется в динамике объема производства сельскохозяйственной продукции странами Центральной Азии.

По тенденции развития финансовых ресурсов банков и их затрат в сфере сельского хозяйства Таджикистану может быть наиболее эффективным применение опыта Узбекистана и Казахстана, поскольку механизм финансовой поддержки сельского хозяйства этих двух государств в значительной степени опирается на приоритеты развития данной отрасли и необходимости обеспечения продовольственной безопасности.

В диссертации подчеркивается, что сельское хозяйство занимает особое место в экономике Республики Таджикистан, где данная тенденция будет продолжаться и в ближайшем будущем. Основные показатели развития сферы сельского хозяйства Таджикистана приведены в таблице ниже (см. таблицу 2).

Таблица 2. – Динамика показателей макроэкономического развития Республики Таджикистан за 2013-2020 годы*

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/13 (+/-, %)
ВВП, млн. сомони	40525,5	45606,6	50977,8	54790,3	64434,3	71059,2	79109,8	82543,0	**203,7** (+103,7)
ВВП на душу населения, сомони	5019,1	5523,7	6031,7	6336,3	7291,4	7870,2	8580,1	8788,9	**175,1** (+75,1)
Сельское хозяйство, млн. сомони	25619,6	26772,3	27628,9	29053,9	31029,6	32257,2	34558,7	37616,6	**146,8** (+46,8)
- *растениеводство, млн. сомони*	19465,5	19849,0	20203,6	21223,9	22761,1	23546,4	25355,7	27447,3	**141,0** (+41,0)
- *животноводство, млн. сомони*	6154,1	6923,4	7425,3	7830,0	8268,5	8710,8	9203,0	10169,3	**165,2** (+65,2)
Индекс валового продукта сельского хозяйства, %	107,6	104,5	103,2	105,2	106,8	104,0	107,1	108,8	**+ 1,2**
Количество государственных сельскохозяйственных предприятий, единиц	372	314	183	132	129	147	148	159	**42,7** (-57,3)
Количество дехканских хозяйств, единиц	87594	108035	123379	145107	164631	172668	171975	179005	**204,4** (+104,4)
Посевные земли сельхозкультур (во всех категориях хозяйств), тыс. га	864,9	828,4	830,6	837,3	837,2	826,7	847,0	856,7	**99,1** (-0,9)
Банковские кредиты по отраслям, млн. сомони	6 155,3	7 888,9	9 350,0	8 230,1	6 913,0	6 700,7	7 664,7	8 903,7	**144,7** (+44,7)
- сфере сельского зозяйства, млн. сомони	931,7	945,1	1 003,1	1 036,8	832,4	770,8	154,3	764,4	**82,0** (-18)
Внешнеторговый оборот, млн. долларов США	4988,8	5274,7	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	**91,4** (-8,6)
- *экспорт, млн. долларов США*	943,4	977,3	890,6	898,7	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	**149,1** (+49,1)
- *импорт, млн. долларов США*	4045,4	4297,4	3435,6	3031,2	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	**77,9** (-22,1)

***Источник:** Статистический сборник Таджикистана: 30 - лет Государственной независимости, 2021. С. 19, 339, 435, 436. Банковский статистический бюллетень. – Душанбе, 2018. - №12 (281). - С.42. Банковский статистический бюллетень. – Душанбе, 2019. - №12 (293). - С.45. Банковский статистический бюллетень. – Душанбе, 2020. - №12 (305). - С.41.

Из анализа показателей таблицы 2 видно, что в структуре ВВП доля производства товаров в 2020 году увеличилась в 2 раза по сравнению с 2013 годом, что произошло в основном за счет роста производства продукции промышленности, сельского хозяйства, экспорта товаров и продукции. Вместе с тем, наблюдается рост доли промышленной отрасли в 2020 году по сравнению с 2013 годом на 310,4 процентных пункта, а доли сельского хозяйства - 146,8 процентных пункта.

В 2020 году темпы развития внешнеторгового оборота по сравнению с 2013 годом снизились на 8,6 процентных пункта, в том числе объем экспорта увеличился на 49,1 процентных пункта, а объем импорта товаров снизился на 22,1 процентных пункта. Причиной снижения объема внешнеторгового оборота, особенно импорта товаров в Республику Таджикистан, является воздействие вируса COVID-19, в данном периоде большинство стран мира пытались установить ограничения на импорт и экспорт для предотвращения распространения вируса COVID-19.

В диссертации отмечается, что для дальнейшего улучшения состояния производства сельскохозяйственной продукции значимым является правильное использование субъектами сельского хозяйства финансово-кредитных ресурсов на территории Республики Таджикистан. Следовательно, финансово-кредитные ресурсы, играя ключевую роль в развитии сельскохозяйственного производства, как финансовый рычаг оказывают положительное влияние на объем сельскохозяйственного производства субъектов данной сферы.

Процесс анализа показал, что в систему финансово-кредитных ресурсов входят средства государственного бюджета, гранты, привлечение государственных кредитов и иностранных инвестиций, вклады физических лиц в банках и средства страховых фондов. Динамика их роста за 2013-2020 годы представлена в таблице ниже (см. таблицу 3).

Таблица 3. – Динамика показателей объема финансово-кредитных ресурсов в Республике Таджикистан за 2013-2020 годы*

Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/13 (+/-, %)
Бюджетное финансирование сферы сельского хозяйства, млн. сомони	247,8	274,1	353,4	451,1	689,4	571,5	632,4	170,7	**-31,1**
Привлечение грантов, млн. сомони	195,4	31,5	410,0	-	169,6	100,7	-	1150,7	**+488,9**
Государственный кредит, млн. долларов США	2188,5	2095,9	2194,5	2274,1	2879,01	2924,21	2925,28	3243,72	**+48,2**
Иностранные инвестиции, млн. долларов США	1011,9	909,3	977,8	842,7	1100,4	644,4	607,1	428,5	**-57,7**
Остатки вкладов физических лиц в банках, млн. сомони	3532,5	4062,9	5111,6	5276,9	4344,4	4107,9	4239,3	5338,1	**+51,1**
Средства страховых фондов, млн. сомони	128,6	118,1	121,3	118,2	162,1	226,1	227,2	235,0	**+82,7**

***Источник:** Статистический сборник Таджикистана: 30 - лет Государственной независимости. С. 373, 687, 690, 691. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2020. С.436-462.

Из анализа и тенденций развития финансовых ресурсов в Республике Таджикистан в 2013-2020 годах видно, что в 2020 году только два из шести показателей (инвестиции государственного бюджета в сельское хозяйство и иностранные инвестиции) находятся в упадке. К примеру, в 2020 году финансирование в сельское хозяйство из государственного бюджета составило

170,7 млн. сомони, а иностранные инвестиции - 428,5 млн. доллар США, что по сравнению с 2013 годом, соответственно, уменьшились на -31,1% (-77,1 млн. сомони) и -57,7% (-583,4 млн. доллар США). Положительная динамика остальных показателей в данный период оказала существенное влияние на процесс активизации субъектов сельского хозяйства Таджикистана.

Из объема привлечения финансово-кредитных ресурсов, в том числе *«государственного кредита на сумму 1818,4 млн. сомони и грантовых средств на сумму 1150,7 млн. сомони, поступивших в 2020 году, в сфере сельского хозяйства использованы только 403,7 млн. сомони»*[1]. Данный показатель (11,05%) не является столь значительным для развития деятельности субъектов сельского хозяйства Таджикистана. Для большего улучшения финансовой ситуации субъектов сельского хозяйства не менее трех десятых частей поступающих внешних средств должны быть направлены в сферу сельского хозяйства, поскольку данная сфера может обеспечить продовольственную безопасность на территории республики на умеренном уровне.

Анализ показал, что в 2015-2020 годах постоянно увеличивалось финансирование коммерческими банками хозяйствующих субъектов (см. рис. 2).

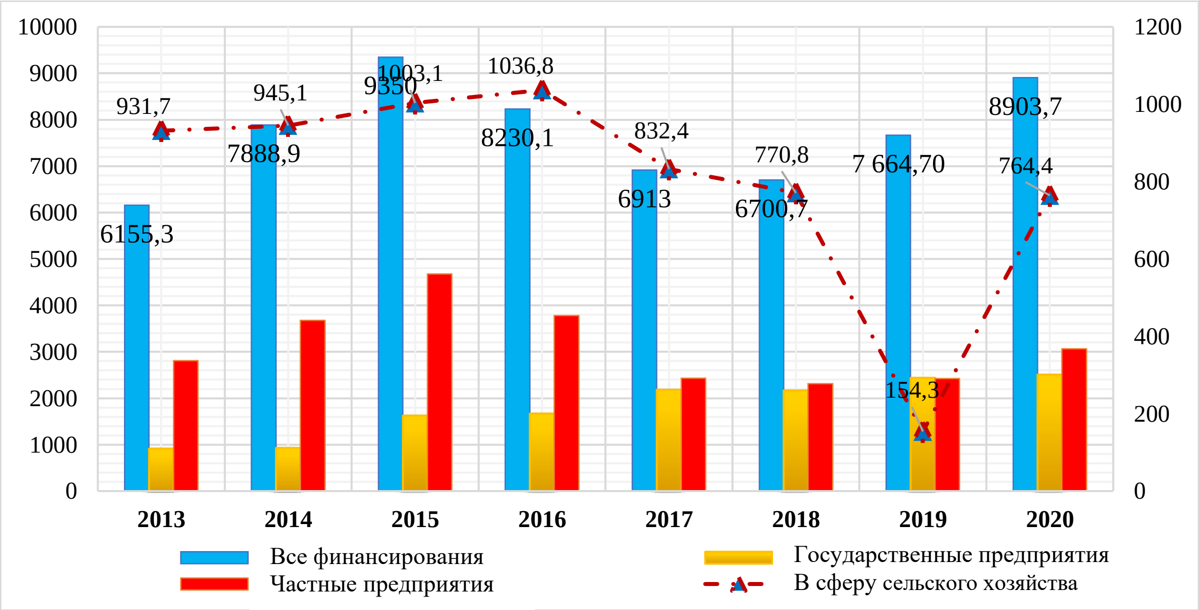

Рисунок 2. - Динамика финансирования коммерческими банками хозяйствующих субъектов в Республике Таджикистан, млн. сомони

Источник: Банковский статистический бюллетень, 2018. - № 12 (281). – С.38-42. Банковский статистический бюллетень, 2019. - № 12 (293). – С.41-45. Банковский статистический бюллетень, 2020. - № 12 (305). – С.37-39.

Анализ тенденции роста финансирования хозяйствующих субъектов показал, что общий объем финансирования в 2020 году (8903,7 млн. сомони) по сравнению с 2013 увеличился примерно на 145,0% (2748,4 млн сомони). Однако сравнительный анализ показателей всех финансирований 2020 года по сравнению с 2015 показал его снижение на 4,8%. Причина такого снижения объема банковского финансирования заключается в банкротстве и ликвидации

[1] Официальный сайт Министерства финансов Республики Таджикистан: http://moliya.tj/wp-content/uploads/2021/06/4-kvartali-2020.pdf

части коммерческих банков, в частности ОАО «Тоджиксодиротбанк», ОАО «Агроинвестбанк», ЗАО «Таджпромбанк» и ЗАО «Фононбанк».

В диссертации уточнено, что также снизился уровень финансирования банками хозяйствующих субъектов, особенно в сфере сельского хозяйства. Данный показатель уменьшился с 931,7 млн. сомони (2013 года) до 764,4 млн. сомони (2020 года), или на 18,0%. Такая тенденция к сокращению данной сферы наряду с банкротством коммерческих банков значительно зависит от замедления объема банковского финансирования субъектов сельского хозяйства, низкого уровня их инвестиций и ограниченной ресурсной базы.

В диссертации отмечается, что создание особой системы сельскохозяйственного кредитования, которая должна учитывать специфику данной сферы на кредитном рынке Таджикистана, является приоритетной задачей государственной политики в области финансово-кредитной поддержки сельскохозяйственных производителей.

В диссертации оценивается результат обеспечения субъектов сельскохозяйственной сферы финансово-кредитными ресурсами в Республике Таджикистан.

В 2020 году объем производства сельскохозяйственной продукции по всем формам хозяйствования составил 37616,1 млн. сомони, а темпы его роста по сравнению с 2013 годом увеличились на 1,2% (см. рис. 3).

Рисунок 3. - Объем производства сельскохозяйственной продукции и темпы его реального роста в 2013-2020 гг.

Источник: *Статистический сборник Таджикистана: 30 - лет Государственной независимости, 2021. С.25, 437.*

За данный период можно увидеть, что темп роста объема валового сельхозпродукта имеет гибкую форму. Например, в 2013 году этот показатель равен 107,6 процентным пунктам, а в 2014 и 2015 годах он низкий, т.е. отрицательные изменения по сравнению с 2013 годом равны -3,1% в 2014 году и -4,4% в 2015. Причиной этого является относительное снижение объема внешнеторгового оборота (включая уменьшение объема экспорта продукции) и частичная парализация некоторых престижных банков республики.

В диссертации отмечается, что и по сей день отсутствует четкое определение согласования действий различных уровне органов государственной власти и органов местного самоуправления, в процессе кредитования отрасли сельского хозяйства. Своевременная поддержка хозяйствующих субъектов сельскохозяйственной отрасли очевидна на региональном и местном уровнях, но в связи с несовершенством мер на региональном уровне по поддержке сферы сельского хозяйства, вследствие воздействия коррупционных проявлений, наблюдается установление барьеров на импорт и экспорт сельхозпродукции, защита внутреннего рынка (протекционизм) по отношению к отдельным сельхозпроизводителям в ущерб другим и т.д. Все это создает значительные препятствия для обеспечения развития единого сельскохозяйственного рынка и всей сельскохозяйственной сферы.

При госрегулировании аграрных отношений следует учесть, что исходя из методов регулирования необходимо обосновать и конкретизировать мероприятия, непременно разрабатываемые согласно действующим стандартам.

В диссертации выявлена необходимость обосновать вмешательство государства в эти процессы в сфере, наиболее нуждающейся в государственной поддержке и регулировании, ибо успешная реализация этих методов требует эффективного регулирования экономических и правовых отношений. Система госрегулирования сферы сельского хозяйства показана ниже (см. рис. 4).

Рисунок 4. - Система государственного регулирования сферы сельского хозяйства*

Источник: разработка автора.

Для формирования единой подсистемы законодательства в сфере сельского хозяйства, способствующих созданию благоприятных условий для нормального функционирования сельскохозяйственных производителей, необходимо принятие нормативно-правовых актов, представляющих собой систему государственного регулирования и поддержки аграрного сектора.

Принимая во внимание сложную систему регулирования, состоящую из правовых, социально-экономических и организационных мер, которая в свою очередь отражает интересы всех субъектов аграрного сектора и элементы концепции развития кредитования аграрного сектора, развитие аграрной политики можно представить в виде определенной структуры (см. рис. 5).

Рисунок 5. - Структура политики стратегии аграрного развития в Республике Таджикистан*

Источник: разработка автора.

Стратегической целью аграрной политики Республики Таджикистан, является бесперебойный процесс воспроизводства в сельскохозяйственной отрасли, создание рабочих мест, а также создание правильной структуры аграрного сектора страны.

Стратегия развития аграрного сектора, которая началась с путей достижения этой цели, включает в себя поддержку самого аграрного сектора, выявление приоритетных отраслевых и региональных направлений, свободной торговли и повышение уровня жизни сельского населения.

Реализация данной стратегии возможна только в том случае, если будут использованы экономические рычаги, которые состоят из бюджетного финансирования, востребованной продукции сельского хозяйства вместе с банковской деятельностью, предоставление кредитов альтернативным формам финансирования субъектов аграрного сектора, а также создание кредитных ассоциаций, способствующих развитию экономики сельского хозяйства.

В диссертации отмечается, что система кредитного сотрудничества, позволяющая относительно легко собрать свободные средства физических лиц и направить их на реализацию выгодных инвестиционных проектов сферы сельского хозяйства, может быть эффективным элементом кредитно-финансового механизма субъектов сельского хозяйства Таджикистана. Показатели использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства республики оценены на основе современной математической модели и представлен прогноз на период до 2030 года (см. таблицу 4).

Таблица 4. - Использование финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства Республики Таджикистан в 2010-2020 гг., млн. сом. *

Годы	ВВП - Y	Объем производства сельскохозяй-ственной продукции - X_1	Государственное бюджетное финансирование сферы сельского хозяйства - X_2	Остатки вкладов физических лиц в банках - X_3	Банковские кредиты сфере сельского хозяйства - X_4
2010	24707,1	19994,3	92,6	1467,7	647,9
2011	30071,1	21575,3	300,3	2244,9	945,5
2012	36163,1	23815,3	235,4	2865,1	777,1
2013	40525,5	25619,6	247,8	3532,5	931,7
2014	45606,6	26772,3	274,1	4062,9	945,1
2015	50977,8	27628,9	353,4	5111,6	1003,1
2016	54790,3	29053,9	451,1	5276,9	1036,8
2017	64434,3	31029,6	689,4	4344,4	832,4
2018	71059,2	32257,2	571,5	4107,9	770,8
2019	79109,8	34558,7	632,4	4239,3	844,0
2020	82543,0	37616,6	657,2	5338,1	764,4

***Источник:** Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2015. С.418-426. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2020. С.436-462. Статистический сборник Таджикистана: 30 - лет Государственной независимости. С. 335, 437, 690, 691. Банковский статистический бюллетень, 2013. - № 12 (221) – С.53. Банковский статистический бюллетень, 2018. - № 12 (281). – С.38-42. Банковский статистический

бюллетень, 2019. - № 12 (293). – С.41-45. Банковский статистический бюллетень, 2020. - № 12 (305). – С.37-39.

В диссертации с использованием официальных статистических данных представлена регрессионная модель зависимости ВВП от объема производства сельскохозяйственной продукции (X1), государственного бюджетного финансирования сферы сельского хозяйства (X2), остатка вкладов физических лиц в банках (X3) и банковских кредитов сфере сельского хозяйства (X4).

Данная математическая модель называется матрицей парных коэффициентов корреляции, посредством которой достигаются важные результаты пакета прикладных программ. Результаты матрицы парных коэффициентов корреляции приведены в таблице 5.

Таблица 5. - Матрица парных коэффициентов корреляции, млн. сомони

Показатели	ВВП – Y	Объем производства сельскохозяй-ственной продукции - X_1	Государственное бюджетное финансирование сферы сельского хозяйства - X_2	Остатки вкладов физических лиц в банках - X_3
Объем производства сельскохозяй-ственной продукции (X_1)	0,991789	-	-	-
Государственное бюджетное финансирование сферы сельского хозяйства (X_2)	0,932185	0,910567	-	-
Остатки вкладов физических лиц в банках (X_3)	0,765392	0,802655	0,691805	-
Банковские кредиты сфере сельского хозяйства (X_4)	-0,05231	-0,02185	-0,00376	0,465063

Источник: разработка автора.

По результатам оценки матрицы парных коэффициентов корреляции видно, что ВВП как зависимый показатель тесно связан только с тремя факторами: объемом производства сельскохозяйственной продукции (X_1), государственным бюджетным финансированием в сферу сельского хозяйства (X_2) и остатками вкладов физических лиц в банках (X_3), поскольку значение результата всех трех коэффициентов корреляции близко к 1. Фактор банковских кредитов сфере сельского хозяйства (X_4) не имеет тесной связи с ВВП, поскольку коэффициент зависимости фактора банковских кредитов от ВВП в матрице парных коэффициентов корреляций равен -0,05231.

Другой проблемой при регрессионном моделировании является взаимосвязь независимых факторов. Данная ситуация присутствует в поставленной задаче, то есть оба независимых фактора X1, X2 и X3

взаимосвязаны (R_{x1x2}=0,910; R_{x1x3}=0,803; R_{x2x3}=0,692) и построение регрессионной модели неприемлемо, а ее параметры дают неверный обзор. Следовательно, связь ВВП с факторами X_1, X_2 и X_3 уточняется отдельно посредством моделей простой регрессии.

Фактор банковских кредитов сфере сельского хозяйства (X_4) не подчиняется никакой закономерности развития и по полученным результатам невозможно сделать прогноз. Соответственно, в нижеследующей таблице не отражаются показатели банковских кредитов сфере сельского хозяйства.

Результаты проведенного анализа показали, что качество регрессионных моделей (1) и (2) находится на хорошем уровне, и что они использовались для прогнозирования на период до 2030 года (см. таблицу 6).

Таблица 6. - Прогнозирование финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства Республики Таджикистан на период до 2030 года, млн. сомони

Годы	ВВП (млн. сомони)	Объем производства сельскохозяй-ственной продукции (млн. сомони)	Государственное бюджетное финансирование сферы сельского хозяйства (млн. сомони)	Остатки вкладов физических лиц в банках (млн. сомони)
2023	99782,4	41154,51	861,92	6337,1
2024	105664,5	42776,99	918,46	6645,2
2025	111546,5	44399,46	975,01	6953,4
2026	117428,6	46021,94	1031,55	7261,5
2027	123310,6	47644,42	1088,10	7569,7
2028	129192,6	49266,89	1144,64	7877,8
2029	135074,7	50889,37	1201,19	8185,9
2030	140956,7	52511,85	1257,73	8494,1

Источник: разработка автора.

Из данных таблицы 6 видно, что прогнозирование с моделью матрицы парных коэффициентов корреляции имеет положительный результат. Следовательно, прогноз, представленный в последней таблице, оценивается оптимистичным. По данным таблицы в 2030 году объем валового внутреннего продукта составит 140956,7 млн. сомони, объем производства сельскохозяйственной продукции - 52511,85 млн. сомони, государственное бюджетное финансирование в сельское хозяйство - 1257,73 млн. сомони и остатки вкладов физических лиц в банках - 8494,1 млн. сомони, если не изменятся неучтенные и случайные факторы.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Основные научные результаты диссертации:

На основе изучения путей обеспечения субъектов сферы сельского хозяйства финансово-кредитными ресурсами представлены следующие выводы и предложения:

1. Развитие аграрного сектора практически любой страны, которая имеет достаточные экономические ресурсы для достижения нормального уровня

социального благосостояния, зачастую зависит от рынка финансово-кредитных основ капиталовложения, которые в свою очередь зависят от уровня научно-технического прогресса, ускоренной формы организации социального процесса, при благоприятных условиях личных инициатив, интересов и конкуренции. Одновременно, с этим кредитно-финансовые рынки ресурсов, представляют собой объединение всех видов инвестиционных ресурсов субъектов сельского хозяйства, в том числе ресурсов, которые находятся в состоянии постоянного разделения или постоянного распределения и связанных с воздействием соотношения спроса и предложения этих ресурсов на хозяйствующие субъекты [2-А].

2. На различных этапах развития национальной экономики, в целях денежно-финансового кредитования аграрного сектора, были использованы некоторые составляющие разнообразных зарубежных теорий, ни одна из которых не дала положительного эффекта в данной сфере. Поэтому, приобретает особо важное значение, что опираясь на опыт развитых западных стран, разработка отдельной для страны концепцию финансово-кредитного регулирования, а также наряду с этим следует акцентировать внимание на характере экономических реформ Таджикистана. Таким образом, выходом из неблагоприятной ситуации является тщательное изучение классических зарубежных точек зрения на кредиты и достижения мирового развития в области кредитования и финансовой поддержки потребностей субъектов предпринимательства относительно реальных условий экономики переходного периода Таджикистана [5-А].

3. В процессе производства сельскохозяйственной продукции кредитные ресурсы устраняют временную дифференциацию между затратами на производство и продажу. Использование привлеченных средств обеспечивает своевременное получение трудовых ресурсов, необходимых для их покрытия в период роста производственных затрат и сезонного дефицита собственных источников [2-А].

4. В целях обеспечения продовольственной безопасности страны, государству необходимо использовать все необходимые рычаги управления во всех отраслях экономики, в частности в отрасли сельского хозяйства. Также стимулировать научно-технический прогресс и нормальное функционирование всех отраслей экономики, где государство, как субъект управления, играет особую роль в четком распределении полномочий, прав и обязанностей, всех исполнительных и экономических органов [9-А].

5. Кредитование сельского хозяйства, считается основным фактором ее развития и главным стимулятором повышение эффективности в производстве продукции сельского хозяйства. Оно являясь сложным по своей форме и безвозмездным видом финансирования, в странах с развитой промышленностью, считается важнейшим инструментом, способным воздействовать на аграрный сектор. Большинство государственных программ, предназначенных для поддержки аграрного сектора представлены в виде кредитов. Кредитование рассматривается как фактор стимулирования частных

инвестиций производителя сельскохозяйственной продукции и повышения его активности [4-А].

6. Из анализа ситуации с финансированием хозяйствующих субъектов выяснилось, что в 2015 году общий объем финансирования составил 9 350,0 млн. сомони. аналогичный показатель в 2020 году составил 8 903,7 млн. сомони т.е. снизился на 4,8%. Причины снижения данного показателя мы можем видеть в неплатежеспособности одних (например, ОАО «Агроинвестбанк» и ОАО «Таджиксодиротбанк») и ликвидации других (ЗАО «Таджпромбанк» и ЗАО «Фононбанк») банков [7-А].

7. Реформа сферы сельского хозяйства во многих сельскохозяйственных организациях обернулась из доходности в убыточность, так как производственные издержки относительно доходов от реализации продукции сельского хозяйства, значительно возросли, что говорит об отсутствии формирования источников капитала. Малая доля государственной поддержки и слабое регулирование этой отрасли экономики и снижение уровня производственных мощностей сельской местности привело к снижению объёма производства [1-А], [4-А].

8. С целью более активного обеспечения стабильного роста сферы сельского хозяйства и налаживания отношений между производителями сельскохозяйственной продукции, следует сперва выявить приоритетные направления и методы государственного регулирования отрасли сельского хозяйства, в вопросах решения социальных и экономических задач. Однако все методы регулирования отрасли сельского хозяйства, связаны с экономическим состоянием страны и зависят от экономических отношений и отраслевых особенностей. Следовательно, в определенное время и в определенный момент состояние экономики страны, данные методы, отражены в нормативно-правовых актах [5-А], [13-А].

9. На сегодняшний день отсутствует четкая координация разнообразных уровней соответствующих государственных органов и органов местного самоуправления, в вопросах регулирования аграрного сектора. Субъектам сельского хозяйства, необходима своевременная поддержка на региональном и местном уровнях. Однако на региональном уровне, несовершенство мер поддержки отрасли сельского хозяйства, приводит к коррупционным проявлениям, как искусственный барьер при импорте и экспорте продукции сельского хозяйства, и в ущерб другим сельскохозяйственным производителям, использование элементов протекционизма. Все это значительно препятствует развитию единого рынка сельского хозяйства в частности и всей отрасли сельского хозяйства, в общем [5-А], [13-А].

10. Одной из основных проблем финансирования проектов, является нехватка их источников. Проекты даже при недостатке начального капитала, или при их полном отсутствии поступают в банк, хотя нынешняя практика финансирование проектов, предусматривает наличия уставного капитала не менее 50%. В соответствии с указанием Национального банка Таджикистана, данный показатель снижен до 30% (потому, что проект финансируется

исключительно в республике, остальные (70%) риски финансирования проекта несет банк) [10-А], [12-А].

11. Для сельскохозяйственного производителя, проблема, связанная с определением кредитно-финансовых ресурсов, особенно имеет важное значение относительно каждого предпринимателя, так как на использование данного ресурса, есть конкретный экономический предел, который бывает выгодным для заемщика. Поэтому, в данной ситуации, сумма платежей за использование этих ресурсов, сравнивается с будущими доходами, которые планируются получить от реализации бизнес-проекта. В случае, если планируется значительный доход от данного проекта, то целесообразным будет получение кредита с фиксированной процентной ставкой. Если планируемый доход незначителен, то не стоит привлекать такой финансов-кредитный ресурс. Практика показывает, что данные вопросы решаются в зависимости от конечных итогов полученного дохода, добавляемые во всех периодах бизнес-проекта [3-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

12. Министерству сельского хозяйства необходимо совместно с Академией сельскохозяйственных наук Таджикистана, а также отраслевыми министерствами, ведомствами, органами исполнительной власти и органами местного самоуправления, в целях увеличения производства сельскохозяйственной продукции, принять конструктивные меры относительно изменения климата, характерных агроклиматических особенностей сельскохозяйственных регионов, несоблюдения агротехнических правил и порядка учета урожая и каждые полгода разрабатывать краткосрочную сельскохозяйственную программу с учетом климата регионов республики и обеспечивать практическое выполнение поставленных задач [7-А].

13. Необходимо выявлять и применять конкретные способы модернизации методов государственного регулирования в сельском хозяйстве, которая считается одним из главных отраслей национальной экономики. Наряду с этим, важно принимать во внимание особенности аграрного сектора, влияние законов на становление и развитие рынка сельского хозяйства, определять основные направления устойчивого развития отрасли сельского хозяйства в современных условиях, а также на республиканском уровне и на уровне органов местного самоуправления выявить пути решения вопросов, касающихся разграничения полномочий в области государственной поддержки аграрного сектора страны [11-А].

14. Необходимо разработать государственную стратегию аграрно-кредитной политики, способной предоставлять равные благоприятные условия всем участникам кредитных отношений и эффективно использовать инструменты рыночных подсистем. Целью данной политики, должна являться охват всех изменений в отрасли сельского хозяйства, условия их адаптивности в рыночной экономике, своевременной защите их прав и соблюдение интересов в процессе производства, которые основаны на деятельности новых участников рынка [9-А], [12-А].

15. Одним из элементов концепции государственной аграрно-кредитной политики, являются краткосрочные кредитные отношения, которые представлены, как краткосрочные кредиты с предоставлением субъектам сельского хозяйства льготных ставок со стороны кредитных организаций. Одним из основных условий договора кредитования, между сторонами может быть определен уровень процентных ставок, с предоставлением льготных кредитов, учитывающих формы и условия обеспечения долговых заемных обязательств (недвижимость, будущий урожай, продукция сельского хозяйства, иные предметы, а также материальные ценности [12-А].

16. В области институционального развития системы финансово-кредитных отношений и финансирования потребностей предприятий сельского хозяйства, в том числе и населения Таджикистана на селе, эффективными инструментами реализации государственной аграрной политики, являются отраслевые программы республиканского и регионального уровня, для развития аграрного сектора и поддержки сельского населения страны. Государственные органы, которые принимают активное участие в процессе разработки финансово-кредитной системы и финансирования потребностей предприятий отрасли сельского хозяйства и населения на селе, должны опираться на централизованную работу организаций, которыми являются профессиональные участники производственного процесса в сельском хозяйстве и общественные организации, знающие все их потребности [10-А], [12-А].

17. Главная роль в информационной инфраструктуре рынка кредитования в Таджикистане должна доставаться независимым рейтинговым агентствам. Значимость их деятельности выражается в том, что они по необходимости предоставляют финансовым учреждениям, а также кредиторам достоверные данные о финансовом положении и конкурентоспособности продукции субъектов сельского хозяйства, влияя тем самым на процесс инвестирования. Кроме того, формирование сети подобных агентств и создание бюро, будет положительно влиять на финансовую и кредитную поддержку субъектов отрасли сельского хозяйства [7-А].

18. Приоритетной областью совершенствования кредитно-финансового механизма в сельской местности является предоставление кредитных ресурсов дехканским (фермерским) хозяйствам. Эта проблема, наряду с другими трудностями, возникла в результате низкого дохода от мелкомасштабного производства, неравенства цен на продукцию сельского хозяйства и ограниченного рынка сбыта. По всей стране уровень кредитования годовых затрат хозяйствующих субъектов на производство продукции сельского хозяйства не превышает 10-15% спроса [12-А].

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Давлатов Наврӯз Амиршоевич дар мавзуи «Роҳҳои таъмини субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калидвожаҳо: қарз, молия, захира, захираҳои молиявию қарзӣ, маблағгузорӣ, сармоя, сармоягузорӣ, сармоякунонӣ, субъектҳои соҳаи кишоварзӣ, таъмини захираҳои молиявию қарзӣ, маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва ғайра.

Мақсади таҳқиқот - таҳияи равишҳои методӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба беҳтар намудани таъминоти субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Объекти таҳқиқот раванди бо захираҳои молиявию қарзӣ таъмин намудани субъектҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Мавзуи таҳқиқот муносибатҳои молиявӣ ва истеҳсолие мебошанд, ки дар раванди таъмини захираҳои молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ ба миён меоянд.

Методҳои таҳқиқот ва таҷҳизоти истифодагардида. **Асоси методологии таҳқиқотро** асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар самти назария ва амалияи роҳҳои таъмини субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ ташкил менамоянд. Зимни таҳқиқоти илмӣ аз усулҳои диалектикӣ оид ба мавзуи таҳқиқот истифода гардидааст, ки омӯзиши пайдарпайии муносибатҳои молиявӣ ва қарзиро дар рушд ва робитаи байниҳамдигарӣ таъмин мекунанд. Дар кори илмӣ чун қоида усулҳои умумии илмӣ, аз қабили абстраксияи илмӣ, таҳлили мантиқӣ ва синтез истифода шудааст. Ба сифати усулҳои махсус равишҳои таърихӣ, систематикӣ, комплексӣ, гурӯҳӣ, моделӣ, муқоисавӣ, индексӣ, монографиявӣ ва ғайра истифода шудаанд.

Натиҷаҳои бадастомада ва навгониҳои рисолаи илмӣ дар диссертатсия дар асоси таҳлили назарияҳои мавҷуда моҳияти иқтисодии воситаҳои молиявию қарзӣ дар фаъолияти такрористеҳсолии субъектҳои кишоварзӣ таҳқиқ шуда, моҳияти дастгирии қарзӣ ва молиявӣ дар соҳаи кишоварзӣ, хусусиятҳои асосии дастгириҳои хоси молиявӣ, мисли тақсимоти маблағҳо дар асоси бозпардохт, ташкили воситаҳои молиявӣ барои муомилот ва иваз намудани пули нақд ва мониторинги фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ коркард гардиданд; механизмҳои муосир ва принсипҳои ташаккулёбии низоми молиявию қарзии субъектҳои кишоварзӣ коркард гардида, муттаҳидии унсурҳои мавҷудаи дастгирии қарзӣ ва молиявии сохторҳои муҳими иқтисодиёти миллӣ ба таври пайдарҳамӣ, фишангҳои маъмурӣ ва бозорӣ ба иштирокчиёни раванди сармоягузорӣ пешниҳод гардидаанд; тавассути таҳлили нишондиҳандаҳои маҷмӯӣ (макроиқтисодӣ) ва соҳавӣ ҳолати таъмини субъектҳои кишоварзӣ бо захираҳои молиявию қарзӣ ва сатҳи истифодабарии онҳо баҳогузорӣ карда шуда, натиҷаҳои мусбию манфии он дар раванди дастгирии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ошкор карда шуданд; муаммоҳои танзими давлатӣ ва дастгирии бахши аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян

ва таҳқиқ гардида, зарурияти татбиқи фишангҳои махсусуи молиявӣ дар раванди танзими давлатии соҳаи кишоварзӣ ва муносибатҳои байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ бо мақсади ҳалли муаммоҳо дар чаҳорчӯбаи принсипи бозорӣ асоснок карда шудааст. самтҳои асосии сиёсати давлатии қарзи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пояи таҳияи консепсияи илмии ташкили муносибатҳои қарзӣ, муқаррар намудани мақсадҳо дар соҳаи қарздиҳии кишоварзӣ ва чораҳои амалии татбиқи онҳо коркард шудаанд; модели математикии рушди захираҳои молиявию қарзӣ ва истифодабарии онҳо дар соҳаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 коркард гардидааст.

Тавсияҳо оид ба истифода. Татбиқи чораҳои пешниҳодгардида оид ба истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ имкон фароҳам меорад, ки механизми самаранок идоракунии раванди ҷалби захираҳои молиявию қарзӣ, фоида, дороиҳо ва уҳдадориҳо, бозоргирӣ ва хавфҳо пайваста ба такмили низоми истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ мусоидат хоҳад кард.

Соҳаи истифода: хулосаҳои асосии назариявӣ ва амалии диссертатсия метавонанд дар фаъолияти ташкилотҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва амалии бахши истифодабарии захираҳои молиявию қарзӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода карда шаванд. Инчунин, паҳлӯҳои алоҳидаи диссертатсия метавонанд ҳангоми таълимдиҳии фанҳои дарсии «Пул, қарз, бонк», «Асосҳои сиёсати молиявию қарзӣ», «Сармоягузорӣ», «Иқтисоди миллӣ» ва «Молия ва қарз» мавриди истифода қарор гиранд.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Давлатова Навруза Амиршоевича на тему «Пути обеспечения субъектов сферы сельского хозяйства финансово-кредитными ресурсами в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени наук по специальности 08.00.07 - Финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: кредит, финансы, ресурс, финансово-кредитные ресурсы, финансирование, капитал, капиталовложение, капитализация, субъекты сферы сельского хозяйства, обеспечение финансово-кредитными ресурсами, сельхозпродукция, производство сельхозпродукции.

Цель исследования – разработка методических подходов и практических рекомендаций по улучшению обеспечения субъектов сферы сельского хозяйства финансовыми и кредитными ресурсами в Республике Таджикистан.

Объектом исследования является процесс обеспечения субъектов сельского хозяйства Республики Таджикистан финансово-кредитными ресурсами.

Предметом исследования явились финансовые и производственные отношения, возникающие в процессе обеспечения финансово-кредитными ресурсами субъектов сельского хозяйства.

Методы исследования и используемое оборудование. Методологическую основу исследования составили работы отечественных и зарубежных ученых в направлении теории и практики способов обеспечения субъектов сельскохозяйственного производства финансово-кредитными ресурсами. В ходе научного исследования по предмету исследования использовались диалектические методы, обеспечивающие изучение последовательности финансово-кредитных отношений в развитии и взаимосвязи. Как правило, в научной работе используются общенаучные методы, такие как научная абстракция, логический анализ и синтез. В качестве специальных методов использовались исторический, систематический, комплексный, групповой, модельный, сравнительный, индексный, монографический и др. подходы.

Достигнутые результаты и новизны научной работы в диссертации, основанные на анализе существующих теорий, экономической сущности финансово-кредитных инструментов воспроизводства сельскохозяйственных субъектов, сущности кредитно-финансового обеспечения в аграрной сфере, основных отработаны особенности специального финансового обеспечения, такие как распределение средств на основе возвратности, организация инструментов финансовых операций и обмена наличными и контроль за деятельностью хозяйствующих субъектов; разработаны современные механизмы и принципы формирования финансово-кредитной системы субъектов сельского хозяйства, представлена последовательная консолидация существующих элементов кредитно-финансовой поддержки важных структур национальной экономики, административных и рыночных рычагов для участников инвестиционного процесса; посредством анализа совокупных (макроэкономических) и отраслевых показателей оценены состояние обеспечения субъектов сельского хозяйства финансово-кредитными ресурсами

и уровень их использования, выявлены положительные и отрицательные результаты в процессе поддержки производства сельскохозяйственной продукции; определены и исследованы основные вопросы, касающиеся государственного регулирования и поддержки аграрного сектора в Республике Таджикистан, обоснована необходимость реализации специальных финансовых рычагов в процессе государственного регулирования сферы сельского хозяйства и отношений между производителями сельскохозяйственной продукции с целью решения проблем в рамках рыночного принципа; разработаны основные направления государственной политики сельскохозяйственного кредита в Республике Таджикистан на основе разработки научной концепции организации кредитных отношений, установления целей в области сельскохозяйственного кредитования и практических мер их реализации; разработана математическая модель развития финансово-кредитных ресурсов и их использования в сфере сельскохозяйственного производства Республики Таджикистан на период до 2030 года.

Рекомендации по использованию. Реализация предложенных мер по использованию финансово-кредитных ресурсов позволит эффективно управлять процессом привлечения финансово-кредитных ресурсов, прибылью, активами и обязательствами, ликвидностью и рисками, что будет постоянно способствовать совершенствованию системы использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства.

Сфера использования: основные теоретические и практические выводы диссертации могут быть использованы в научно-исследовательской и научно-практической деятельности организаций сектора использования финансово-кредитных ресурсов в сфере сельского хозяйства Республики Таджикистан. Также, отдельные аспекты диссертации могут быть использованы при преподавании учебных дисциплин «Деньги, кредит, банки», «Основы финансово-кредитной политики», «Инвестиции», «Национальная экономика» и «Финансы и кредит».

ANNOTATION

for the dissertation of Davlatov Navruz Amirshoevich on the topic "Ways to provide agricultural entities with financial and credit resources in the Republic of Tajikistan" for the degree of science in the specialty 08.00.07 - Finance, money circulation and credit

Keywords: credit, finance, resource, financial and credit resources, financing, capital, investment, capitalization, agricultural entities, provision of financial and credit resources, agricultural products, agricultural production.

Purpose of the study - development of methodological approaches and practical recommendations for improving the provision of agricultural entities with financial and credit resources in the Republic of Tajikistan.

The object of the study is the process of providing the subjects of agriculture of the Republic of Tajikistan with financial and credit resources.

The subject of the study was the financial and production relations that arise in the process of providing agricultural entities with financial and credit resources.

Research methods and equipment used.
The methodological basis of the study was the work of domestic and foreign scientists in the direction of the theory and practice of ways to provide agricultural entities with financial and credit resources. In the course of scientific research on the subject of research, dialectical methods were used to ensure the study of the sequence of financial and credit relations in development and interconnection. As a rule, general scientific methods are used in scientific work, such as scientific abstraction, logical analysis and synthesis. Historical, systematic, complex, group, model, comparative, index, monographic and other approaches were used as special methods.

The results achieved and the novelty of the scientific work in the thesis, based on the analysis of existing theories, the economic essence of financial and credit instruments for the reproduction of agricultural entities, the essence of credit and financial security in the agricultural sector, the main features of special financial security, such as distribution of funds on the basis of repayment, organization instruments of financial transactions and cash exchange and control over the activities of business entities; modern mechanisms and principles for the formation of the financial and credit system of agricultural entities have been developed, consistent consolidation of existing elements of credit and financial support for important structures of the national economy, administrative and market levers for participants in the investment process has been presented; through the analysis of aggregate (macroeconomic) and sectoral indicators, the state of providing agricultural entities with financial and credit resources and the level of their use were assessed, positive and negative results were identified in the process of supporting agricultural production; the main issues related to state regulation and support of the agricultural sector in the Republic of Tajikistan have been identified and investigated, the need for the implementation of special financial levers in the process of state regulation of the agricultural sector and relations between agricultural producers in order to solve problems within the framework of the market principle has been substantiated; the

main directions of the state policy of agricultural credit in the Republic of Tajikistan were developed on the basis of the development of a scientific concept for the organization of credit relations, the establishment of goals in the field of agricultural credit and practical measures for their implementation; a mathematical model for the development of financial and credit resources and their use in the field of agricultural production of the Republic of Tajikistan for the period up to 2030 has been developed.

Recommendations for use. The implementation of the proposed measures for the use of financial and credit resources will effectively manage the process of attracting financial and credit resources, profits, assets and liabilities, liquidity and risks, which will constantly improve the system for the use of financial and credit resources in agriculture.

Scope of use: the main theoretical and practical conclusions of the dissertation can be used in the research and scientific-practical activities of organizations in the sector of the use of financial and credit resources in the field of agriculture of the Republic of Tajikistan. Also, certain aspects of the dissertation can be used in teaching the academic disciplines "Money, Credit, Banks", "Fundamentals of Financial and Credit Policy", "Investments", "National Economy" and "Finance and Credit".